

Ar hoga mhö bi 'yot'a
AR XUWA

El Santo Evangelio según
San Juan

en el otomí del estado de Querétaro
y del norte del estado de México

La Liga Bíblica

Las Sagradas Escrituras para Todos

La ilustración en la página 51 por Horace Knowles es propiedad de
©The British & Foreign Bible Society, 1954, 1967, 1972.

Las demás ilustraciones por Louise Bass son propiedad de
©The British & Foreign Bible Society, 1994.

Primera edición 2003

Versión electrónica

El Evangelio según San Juan
parte de **El Nuevo Testamento**
Otomí del estado de Querétaro
y del norte del estado de México
otq

©La Liga Bíblica, A.C., 2005

Ar hoga mhö bi 'yot'a

AR XUWA

Nö'ö ar mhö mi 'buhwi Jö ba e bi njö'i

1 Har ndui nú'mu hinte mi jawa har ximhai, hinte mi janu mhets'i, Nö'ö Togo mar Mhö mi 'bu'ö, mi 'buhwi Jö, ne go gese Jö n'ehe.

2 Har ndui, Nö'ö Togo mar Mhö, mi 'buhwi Jö.

3 Ne gatho nö'ö te ja go bi hyok'ö. Nu'mu hinte xi hyoki, hinte di jamhö 'mu.

4 Ge'ö hör te, ne nunar tenu gehnu ar ñot'i yot'wa yá mfeni ya jö'i.

5 Nunar ñot'inu yot'a har 'bexui, ne nunar 'bexui hinxi za xi döhö.

6 Mi 'bu n'ar ñ'ohö már thuhu ar Xuwa, xki mehna Jö.

7 Ba 'beḡni ngu n'ar ndamajöni. Nunü bi damajöni togo ar ñot'i, ne njap'u nda ñ'emui gatho ya jö'i.

8 Ar Xuwa hingo mi ge'ö ar ñot'i, honse ba ehe nda damajöni togo mar ñot'i.

9 Nuna togo mar ñot'i majöni, ne yot'wa yá mfeni ya jö'i, ndi 'ñekwa har ximḡai.

10 Gesē bi hyoka ar ximḡai, ha nú'mü mba ekwa har ximḡai bi m'ui, nuya j'i himbi bödi togo'ö.

11 Ba e hár haise, ha nuya mengunü himbi numansu.

12 Ha nu'u togo bi numansu, ne bi ñ'emui bi ár thuhu, bi t'umba ar ts'edi bi mbötsi Jö.

13 Nuyü hinto hömpa ár ji, ne hinto di hñö'spa ár ndo'yo, hinxi m'ui ngetho xi ne n'ar ñ'ohö, honse Jö xi jap'u yá bötsi.

14 Nö'ö Togo mar Mhö ba e bi njö'i, ne da 'buhwihüwa. Xa mi ko ár nhwëki, ne himi tsaya mi mönga nö'ö majöni. Da handwabihe ár nsunda, ngu ár nsunda nö'ö n'ase ár T'u ar Dada bi 'bü mhets'i.

15 Ar Xuwa bi damajöni togo'ö, mi ñö nts'edi mi enö:

—Gehnü togo ndi xi'ahu ndi 'ñep'u m'efa. Ne nunü xa töka ár nsu, ngetho nú'mü hinge ndi m'ukatho, ha mi 'bü'ö.

16 Gathogihü xa di hömfü yá ñho, ne hiñham'u di k'athü ár nhwëki'ö.

17 Nuya 'bepate ba 'beḡna ar Moise bi utkagihü. Ha nupya xpa 'beḡna ar tsi Hmu Hesukristo, xpa hönju ar nhwëki ne nö'ö majöni.

18 Hinto xi hyanda Jö ar Dada. Nö'ö n'ase ár T'u bi 'buhwi ar Dada, gehnü xi utkagihü ár m'ui'ö.

Ar Xuwa Xixthe bi damajöni

(Mt. 3:11-12; Mr. 1:7-8; Lk. 3:15-17)

19 Gehnü ar mhö bi damajöni ar Xuwa Xixthe, nú'mü ya xodyo bi meḡna ya möjö ne yá maḡte xki 'ñe Herusalen, nda t'ambabi mi togo'ö.

20 Himbi nköni bi damajöni bi 'ñenö:

—Nuga hindar Kristo.

21 Nu'u bi 'yambabi ne bi 'ñeñ'u:

—Xi'mü, togo'i. Hage gar m'ehni Elia.

Ar Xuwa bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hin'ö, hingo geke.

Bi mengi bi t'ambabi ne bi t'embabi:

—Hage go ge'e ár döta m'ehni Jö ma nda ehe.

Bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hin'ö.

²² Bi mengi bi 'ñembabi'u:

—Xi'mu, togo'i. Xikagihe tema gi mönse go ge'a'i. Ne ga hö'sfe ar mhö nu'u togo xpa penkagihe ga k'ös'ahe.

²³ Ar Xuwa bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nuga go geke nö'ö bi mönga ar m'ehni Isaia: Ár mhafi n'a togo enga har ot'at'ohö: Jömfu ár 'ñu ar tsi Hmu.

²⁴ Nuya jö'i xki m'ehni ma yá ñ'ohu ya denga'beate.

²⁵ Bi mengi bi 'yamba man'agi ar Xuwa ne bi 'ñeñ'u:

—Xi'mu, yo'ö gi xixthe nu'mu hingar Kristo, hingar Elia, hingár döta m'ehni Jö nda ehe.

²⁶ Ar Xuwa bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nuga di xixthe'ihu har dehe, ha gi 'buhwihuwa n'a hingi pöhu togo'ö.

²⁷ Gehnu ndi enga nda 'ñep'u m'efa. Nunu xa töka ár nsu, hindi 'ñepkagi ga xot'wats'u ár nthöt'i yá thiza.

²⁸ Gathoyu ba tho núnu Betabara 'randi ar döthe Hordan, habu mi xixthe ar Xuwa.

Ar tsi Ntxönandöni ba pehna Jö

²⁹ Nu ár hyax'öp'u, ar Xuwa mi hyanda ar Hesu ndi 'ñe nda zuu, bi 'ñenö:

—Ndi, ba ehnu togo xpa pehna Jö ngu n'ar tsi Ntxönandöni, da t'uni ngu ar m'oñho, ne da hñökwa yá ts'oki ya meximhai.

³⁰ Go gehnu togo ndi xi'ahu: 'Befa n'ar ñ'ohö xa töka ár nsu. Númu hinge ndi m'ukatho, mi 'bu'ö.

³¹ Nuga hinge ndi pödi togo'ö. Di xixthega ya jö'i har dehe, ne njap'u nda bö ya me Israel númu nda e'ö.

³² Ne ar Xuwa bi damajöni bi 'ñenö:

—Nuga da handwa ár Hñö Jö ba kö mhets'i ngu n'ar tsi domtxu, ba e bi zuhnu.

³³ Nuga hinge ndi pöhmö togo'ö. Nö'ö togo ba penkagi ga xixthe'ihu har dehe bi 'ñengagi: Ma gi hyandwa ár Hñö Jö da gö mhets'i, ne da zu n'ar ñ'ohö da m'uhwi. Gehnu ma da xixthe'ihu ne gi hñömfu ár Hñö Jö.

³⁴ Nuga da handi, jange di damajöni go gehnu ár T'u Jö mhets'i.

Yá 'bet'o məxte ar Hesu

³⁵ Ár hyax'ö man'agi mi 'bahwinu ar Xuwa yoho yá məxte.

³⁶ Mi hyanda ar Hesu mi thohnu bi 'ñenö:

—Ndi ba ehnu togo xpa pəhna Jö ngu n'ar tsi

Ntxönandöni, ma da t'uni ngu ar m'oñho.

³⁷ Nuya yoho yá məxte ar Xuwa mi 'yo njap'u, dama bi denga ar Hesu.

³⁸ Ar Hesu mi ñegi bi hyandi mi tēga nuya yohoyu, bi 'ñenö:

—Te gi hoñhu.

Nu'u bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Rabi (pontho da 'ñenö Utate), habu gi 'bui.

³⁹ Nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Möhö gi hyanthu.

Bi ma'u ne bi bödi habu mi 'bu'ö. Ne bi m'uhwinu gatho nor pa'ö, ngetho mi tsu ngu n'ar goho nde.

⁴⁰ Nu'u yoho yá məxte ar Xuwa bi 'yoxa nö'ö xki mö ne bi denga ar Hesu, n'a'u már thuhu ar Andre ár jödö ar Simu nö'ö bi t'embabi ar Pedro.

⁴¹ Nu mi ma'ö, m'et'o bi nthewi ar Simu ár jödö, ne bi 'ñembabi:

—Xta nthēhe ar Mesia (ne da 'ñenö ar Kristo).

⁴² Nep'u bi zi'spa ar Hesu. Ha nú'mu mi zoni, ar Hesu bi k'öt'i ne bi 'ñembabi:

—Nu'ge gar Simu ár t'u'i ar Honas. Nupya di hus'a'i gar Sefa (ne da 'ñenö ar Pedro).

Ar Hesu bi zohna ar Lipe ne ar Natanael ngu yá məxte

⁴³ Ár hyax'ö bi bēga ar Hesu nda ma har hai Ngalilea, ne nu mi ma, bi nthewi ar Lipe ne bi 'ñembabi:

—Ba e gi tēgagi.

⁴⁴ Ar Lipe mar me Betsaida, ja ma ya mengunu ar Andre ne ar Pedro n'ehe.

⁴⁵ Ar Lipe bi nthewi ar Natanael ne bi 'ñembabi:

—Xta nthēhe nö'ö togo xi nonga ar Moise hár t'ofö, ne ngu bi 'yot'a nu ma'ra yá m'ehni Jö. Gehnu ar Hesu ár t'u ar Huse me Nasare.

⁴⁶ Ar Natanael bi 'ñenö:

—Hage da tsä di 'ñe n'ar ñhonu har hnini Nasare.

Nu'mú ar Lipe bi 'ñembabi:

—Ba e gi hyandase.

⁴⁷ Ar Hesu mi hyanda ar Natanael ndi 'ñe nda zudi, bi 'ñenö:

—Hyanthu, xi 'ñekwa n'ar me Israel hingar nemhñö.

⁴⁸ Nu'mú ar Natanael bi 'ñemba ar Hesu:

—Hanja gi pökagi.

Ha nu ar Hesu bi döt wabi:

—Nú'mu hinxki zo'atho ar Lipe ngi e ngi k'öskagi, da hant'a'i ngi 'ba hár wa ar 'bai'iuxi.

⁴⁹ Ar Natanael bi dödi ne bi 'ñenö:

—Utate, nu'ge go ár T'u'i Jö, ne go ge'e ár Ndö ya me Israel.

⁵⁰ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hage ga ñ'emui nú'mu honse da xi'a'i da hant'a'i ngi 'ba hár wa ar 'bai'iuxi. Nuya pa xi 'ñep'u ma gi hyanda ma'ra ya döta nt'udi.

⁵¹ Ne bi 'ñembabi:

—Xa majöni di xi'a'i, nunar panu ne nuya di 'ñep'u, ma gi hyanda mhets'i di xogi, ne gi hyandwa yá enxé Jö di pots'e ne di köi da zu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

N'ar nthöti núnu har hnini Nkana

2 ¹ Ár hñupa bi nja n'ar nthöti núnu Nkana har hai Ngaliilea. Ka mi 'buhnu ár nönö ar Hesu n'ehe.

² Ar Hesu ne yá maxte bi nsipabi nda ma har ngo n'ehe.

³ Nú'mu mi k'at'a ar ixkat'afi, ár nönö ar Hesu bi 'ñembabi:

—Bi the ar ixkat'afi.

⁴ Ha nu ar Hesu bi 'ñenö:

—Yo'ö gi xikagiga, tsi 'behñö. Hinxi zota ar pa da nheki ma ts'edi.

⁵ Nep'u ár nönö bi 'ñemba nu'u mi faxte har ngo:

—'Yothu gatho nö'ö da xi'ahu.

⁶ Ne mi tihnu 'rato ya döta moto mi sit'a ar dehe, ngu yá nt'umbi ya xodyo ja mi nt'axkunu. Mi ñ'enga ngu hñu wa goho xoni ar dehe n'a ngu n'a ya motoyu.

⁷ Ar Hesu bi 'ñemba ya 'bego:

—Ñu'su ar dehe nuya motoyu.

Ne nu'u bi ñuts'i xiñho, xa bi 'baxki.

⁸ M'efa bi 'ñembabi n'ehe:

—'Yathu ne hñö'spabihu ár ndö nunar ngonu.

Nu'u bi hñö'spabi'ö.

⁹ Nunár ndö ar ngo mi za ar dehe xki ñ'ixkat'afi, himi pöñu habu xki 'ñehe. Hõñse nuya 'begoyu mi pö'u xki 'yat'u har dehehmö. Nunar ndö 'mu bi ma ba zo nö'ö togo xki nthöti.

¹⁰ Ne bi 'ñembabi:

—Gatho nu'u togo ot'a n'ar ngo, m'et'o unga ar hoga ixkat'afi, ne nú'mu xi nithe nu'u xi ts'ohni, unga nö'ö hints'u ho. Ha nu'ge xka kwata nö'ö xiñho, ne ja xka umpya.

¹¹ Gehnu ar 'bet'o dötant'udi bi 'yot'a ar Hesu núnu Nkana har hai Ngalilea. Bi ñ'u ár nsunda ne nuyá maxte bi ñ'emubi.

¹² Nep'u ar Hesu bi ma Nkapernaum, bi mewi ár nönö, yá jödö ne yá maxte. Ka ba 'buhnu 'ra ya tsi pa.

Ar Hesu bi paxt'a ar dönganijö

(Mt. 21:12-13; Mr. 11:15-18; Lk. 19:45-46)

¹³ Nú'mu mi 'bap'utho ar baxjwa ár dango ya xodyo, ar Hesu bi bõts'e bi ma Herusalen.

¹⁴ Mi zonu bi hyanda 'ra mi 'buhnu hár thi ar dönganijö mi pa ya boi, ya deti, ya domtxu, ne mi huhnu ya patbojö.

¹⁵ Ar Hesu bi hyoka n'ar nk'enxi nthöhi, ne bi 'yenga nuya ma, mahyegiwi yá deti ne yá boi mi 'bu har nijö. Bi font'wa yá bojö ya patbojö ne bi puspa yá mexa.

¹⁶ Ne bi 'ñemba nu'u togo mi pa ya domtxu:

—Jujūwayū, yo gi jafū ár ngu ma Dada n'ar tai.

¹⁷ Nu'mú, nuyá m̄axte bi beñ'u xki t'ot'a hár T'ofó Jö habū enö: Di tuse di sup'a ri ngu.

¹⁸ Nuya ndöxodyo bi 'ñemba ar Hesu:

—Tema dötant'udi gi utkagihe, njap'ū ga pöhe togo xi 'ra'a ar ts'edi gi 'yot'a njap'ū.

¹⁹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'ū:

—Hwathū nunar nijönū, ne ár hñupa ga pengi ga juxa man'agi.

²⁰ Nu'mú nuya xodyo bi 'ñeñ'ū:

—Yon'atema'rato njeje bi njuxa nunar nijönū. Hage hñupatho gi juxa man'agi.

²¹ Nunar nijö mi nonga ar Hesu gehnū ár ndo'yose.

²² Ha nú'mū mi mengi bi nte man'agi ar Hesu, nuyá m̄axte bi beñ'u xki mönga njap'ū, ne bi ñ'emui'ū gatho nö'ö xki t'ot'a hár T'ofó Jö, ne nö'ö mi mönga ar Hesu.

Ar Hesu pötwatho yá mfeni ya jö'i

²³ Nu mi 'buhnu Herusalen har dango mbaxjwa, nzeje ya jö'i bi ñ'emui ar Hesu, mi hyanda ya nt'udi mi ot'ö.

²⁴ Ha nö'ö himi ñhetho, ngetho mi pötwatho yá mfeni'ū.

²⁵ Ne himi hoñ'ö togo nda xipabi tengu yá m'ui ya jö'i, ngetho nö'ö mi pötho tema mi benga n'a ngu n'a'ū.

Ar Hesu ne ar Nikodemo

3 ¹ Mi 'bu n'ar ñ'ohö mar denga'bepate már thuhu Nikodemo, mar ndö mada ya mixodyowi.

² Nunū ba e nxui bi k'önga ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Utate, di pöhe xpa peñ'a Jö ngu ár utate, ngetho hingi tsä to da 'yot'a nuya nt'udi gi otge nu'mū hingi 'buhwi'ö.

³ Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi:

—Xa majöni di xi'a'i, nö'ö togo hinda mengi da m'ū man'agi, hinda tsä da hyandwa ár ts'ut'wi Jö.

⁴ Ar Nikodemo bi 'ñembabi:

—Hanja tsä da mengi da m'ū man'agi n'ar ñ'ohö xi ndönzia. Hage tsä da yut'a hár mui ár nönö man'agi, ne da mengi da m'ui.

⁵ Bi dötwa ar Hesu:

—Xa majöni di xi'a'i, nö'ö togo hinda m'ū har dehe ne hár Hñö Jö, hinda tsä da yut'a hár ts'ut'wi Jö.

⁶ Nu'u to gatho xi 'yonga n'ar jö'i, ar jö'i n'ehe. Ha nu'u xi umba ár te ár Hñö Jö, ar hñö n'ehe.

⁷ Yo gi 'yo nu'mu di xi'a'i, mahyoni gi pengi gi m'u man'agi.

⁸ Ar ndöhi habu gatho 'yo ne gi ode bu, ha hingi pödi habu xpa ehe, wa habu di ma. Njap'u nu'u xi m'u man'agi xi nzinga ár Hñö Jö.

⁹ Ar Nikodemo bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hanja tsá da tho njap'u.

¹⁰ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ár utate'i ya me Israel, yo'ö hingi pöhyu.

¹¹ Xa majöni di xi'a'i, nö'ö di pöhe di xi'ahu, ne nö'ö xta hanthe di dāhe majöni, ha nu'ahu hingi ñ'emuihu nö'ö di xi'ahe.

¹² Nu'mu hingi ñ'emuihu nö'ö di xi'ahu di hekwa nö'ö te jawa har ximhai, hanja ma gi ñ'emuihu nu'mu ga xi'ahu nu'u te janu mhets'i.

¹³ Hinto xi boxa mañö mhets'i, gese'ö ba kö mhets'i, gehnu Togo ba e bi Njö'i, ar mengunu.

¹⁴ Ne njangu ar Moise bi tsuta n'ar k'eñö ha n'ar za, nú'mu mi 'yo ya me Israel ha ya ot'at'ohö, ma da njap'u Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, mahyoni da ts'uta ha n'ar za n'ehe.

¹⁵ Ne gatho nu'u togo da ñ'emui, hinda m'edi, ma da mes'u ar te hiñham'u da göts'i.

Jö xa bi mö ya meximhai

¹⁶ Jö xa bi mö ya meximhai, jange bi unga nö'ö n'ase ár T'u, ne njap'u gatho nu'u togo da ñ'emui, hinda m'edi, ma da me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

¹⁷ Ngetho Jö hinxpa pehna ár T'u har ximhai da mehna har 'bexui ya meximhai. Xpa pehni da pohyu.

¹⁸ Nö'ö togo da ñ'emui'ö, hinda ma da 'behna har 'bexui. Ha nö'ö togo hinda ñ'emui, xi t'ekwabi da 'behna har 'bexui, ngetho himbi ñ'emui'ö nö'ö n'ase ár T'u Jö.

¹⁹ Nu'u ma da m'ehna har 'bexui, ngetho ar hyats'i ba ekwa har ximhai, ha nu'u xa bi mö ar 'bexui, ngetho himi ot'u nö'ö xiñho.

²⁰ Gatho nu'u togo ot'a nö'ö hingi ho, utsa ar hyats'i, ne hingi kwat'i, njap'u hinda nheki hingi ho nö'ö ot'e.

²¹ Ha nö'ö togo ot'a nö'ö majöni, kwat'a har hyats'i, honi da nheki nö'ö ot'e, ngetho ot'e jumpa ár ts'edi Jö.

Ár 'yate ar ñ'ohō nthōti

22 M'efa ar Hesu bi mēwi yá mǎxte har hai Nhudea, ne ka ba 'buhnu 'ra ya pa, mi xixthe ya jö'i.

23 Ar Xuwa n'ehe mi xixthe núnu Enon get'u ar hnini Salim, ngetho mi janu nzeýe ar dehe. Jange ya jö'i mi panu nda nxixthe'u.

24 Gathoyu bi thogi nú'mu hinxki t'et'atho ar fadi ar Xuwa.

25 Nu'mú yá mǎxte ar Xuwa bi ntsahñökiwi yá mixodyowi, mi noñ'u ar xixthe nt'axki.

26 Bi ma ba k'ö'sa ar Xuwa, ne bi ñembabi:

—Utate, nunar ñ'ohō ga nthewi 'randi ar döthe Hordan, nö'ö ga damajöniyu, xixthe n'ehe, ne gatho ya jö'i pa bi tsudi.

27 Ar Xuwa bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hinto tsá te da me'sase nu'mu hingo xi umba Jö.

28 Nu'ahu xka 'yosehu nú'mu nda enö: Nuga hindar Kristo. Hõnse xpa 'benkagi ga 'bet'o.

29 Njangu n'ar ñ'ohō ma da nthōti, go ma da zixa ar 'behñö'ö, ha nö'ö ar 'yate ñ'owi, oxa nö'ö te mö ne xa johya. Di njagap'u n'ehe, di johya di o nö'ö te thogi.

30 Ngetho mahyoni da hñuxa ár nsu'ö, ne nuga da the ma nsu.

Nö'ö ba e mhets'i

31 Nö'ö xpa e mhets'i töpa ár nsu nuya 'bukwa har ximhai. Ha nuya meximhai ár meti ar ximhai, ne hõnse mönga nö'ö te jawa. Hö, töte ár nsu nö'ö togo xpa e mhets'i.

32 Nunu xipa ya jö'i te xpa ode ne xpa handnu, mödi njap'u hinto ñ'emui nö'ö möñ'ö.

33 Nu'u togo hõmba ár mhö, ñ'u njap'u majöni nö'ö mönga Jö.

34 Nö'ö togo xpa pehna Jö, mömba ár mhö'ö, ngetho Jö hingi embatho ár Hñö umbabi.

35 Jö ar Dada xa mö ár T'u, jange xi 'yent'wa gatho hár 'ye.

36 Nö'ö togo ñ'emui ar T'u, pe'sa ar te hiñham'u da göts'i. Ha nö'ö hingi ne da ñ'emui ar T'u, hinda ma da me'sa nunar tenu, hõnse ár kwe Jö ma da nthexkwi'ö.

Ar Hesu ne ar 'behñö me Nsamaria

4 1 Nú'mu mi bö ar tsi Hmu xki zo yá gu ya denga'bepate nö'ö mi pe ya jö'i, mi eñ'u: Ar Hesu xa xixthe nzeýe ya jö'i, töta ar Xuwa Xixthe

² (mödi ar Hesu hingo mi xixthe'ö, yá maxte go mi ot'ü).

³ Ne bi bonga har hai Nhudea, bi menga man'agi har hai Ngalilea.

⁴ Mi mahyoni nda thota har hai Nsamaria.

⁵ Jange mi thohnü Nsamaria, ba e ha n'ar hnini ár thuhu Sikar, get'ü habü 'bü ár hai ar Hakob xki zokwa ar Huse ár t'ü.

⁶ Ka mi 'bühnü n'ar pothe, mi t'embabi ár pothe ar Hakob. Nu mi thohnü ar Hesu, xki zabi mi ne ar 'ñu, bi ma ba huhnü habü mi 'bü ar pothe, mi tsü ngu made mpa.

⁷ Ba e har pothe n'ar 'behñö me Nsamaria nda 'yat'a ar dehe, ne ar Hesu bi 'ñembabi:

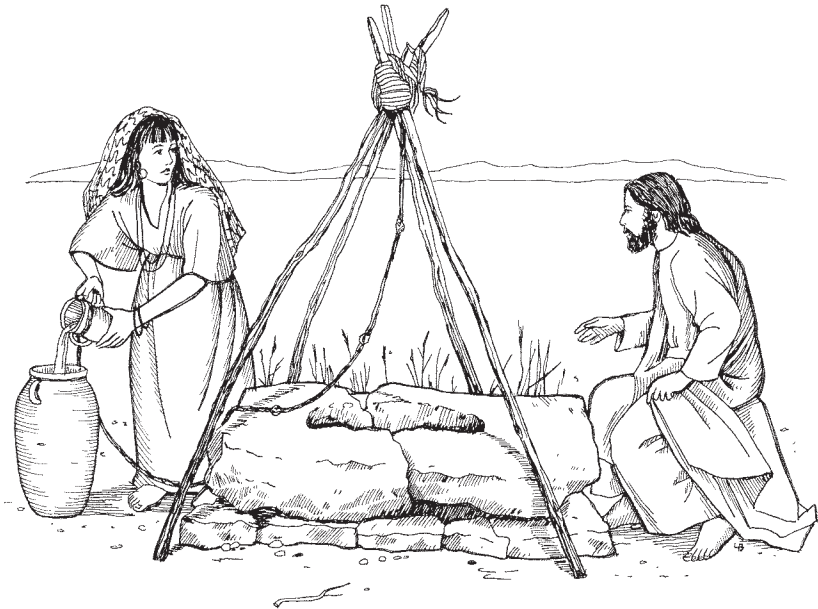
—'Raka n'a tsi tui ar dehe ga tsi.

⁸ Ha nuyá maxte xki ma har hnini, ma nda danga te nda zi'ü.

⁹ Nunar 'behñö me Nsamaria bi 'ñemba ar Hesu:

—Hanja gi akar dehe, ngetho gar xodyo, ha nuga dar me Nsamaria.

Bi mönga njap'ü ngetho nuya xodyo himi ne nda ntsixkwi ya me Nsamaria.

¹⁰ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nu'mu gi pötwahmö ár nt'uni Jö, ne nu'mu gi pöhmö togo a'a ar dehe, go xka 'yakagi 'mu, ne nuga xta 'ra'a ar dehe unga ar te.

¹¹ Ne nunar 'behñö bi 'ñenö:

—Tsi Tata, nunar pothe xi ñhe, ne hinte gi hö te gi 'yat'i. Habu ma gi hö ar dehe unga ar te 'mu.

¹² Hage gi töpke ár nsu ma palehe ar Hakob togo bi zogagihe nunar pothenu. Ka mi tsithewa'ö, yá t'u ne gatho yá meti.

¹³ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nu'u togo da zi nunar dehenu, ma da mengi da ntuthe.

¹⁴ Ha nö'ö togo da zi nunar dehe di unga, hinda ma da mengi da ntuthe. Ngetho nunar dehe ga umbabi, ma da njangu n'ar pothe hár mu, unga ar dehe hiñham'u da xa.

¹⁵ Nu'mú nunar 'behñö bi 'ñembabi:

—Tsi Tata, 'raka nö'ö ar dehe'ö. Njap'u hinga pengi ga ntuthe, ne hinga e ga höxa ar dehe.

¹⁶ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Di ma ba tsi ri döme, ne gi penga injawa.

¹⁷ Ar 'behñö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hinte ma döme di 'ñhe.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Majöni nö'ö xka mö, hinte gi 'ñe ri döme.

¹⁸ Ngetho kut'a ya ndo xka 'ñehe, nö'ö gi 'buhwipya hingo ri döme. Jange majöni nö'ö xka mö, hinte ma döme gi 'ñehe.

¹⁹ Nu'mú bi 'ñemba ar 'behñö:

—Tsi Tata, gar m'ehni Jö ngubeni.

²⁰ Numa palehe bi ndönga Jö núnu har t'ohonu. Ha nu'ahu gar xodyohu, gi eñhu mahyoni da ndönga Jö núnu Herusalen.

²¹ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ma ga xi'a'i, nönö, ma da zo ar pa nú'mu gatho nu'u togo ne da ndönga Jö ar Dada, hinda ma da ekwa har t'ohonu, ne hinda manu Nherusalen.

²² Nu'ahu gi ndöñhu nö'ö hingi pöhu, ha nuje hö, di pöhe togo di ndöñhe, ngetho ar mpohu bi e ha ya xodyo.

²³ Xi 'ñep'u ar pa ne xi zopya, nú'mu togo majöni ndönga Jö ar Dada, da 'yot'e di ponga hár mu ne ngu nö'ö majöni, ngetho ar Dada hongu togo da ndönga njap'u.

²⁴ Jö ar hñö, ne hingi nheki. Jange nu'u togo da ndöni, mahyoni di ponga hár mu ne ngu nö'ö majöni.

25 Bi 'ñenga ar 'behñö:

—Di pödi ma da e ar Mesia nö'ö t'embabi ar Kristo, ne nú'mú xta e'ö, ma da 'yotkagihe xiñho ar 'ñu.

26 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Go geke togo di ñöwipya.

27 Ge'mú bi zö yá máxte, ne nu'ú xa bi 'yotho bi hyant'ú ar Hesu mi ñöwi n'ar 'behñö, mödi hinto bi ñ'ani tema mi ámbabi, wa tema mi mpe'ú.

28 Nu'mú nunar 'behñö dama bi zop'ú ár xöni, bi nixt'i bi ma har hnini, ne bi 'ñemba gatho ya jö'i:

29 —Ba ehú gi hyanthú n'ar ñ'ohö xi xikagi gatho nö'ö xta ot'e. Ha hinga gehnú ar Kristo 'mú.

30 Nu'mú nzeyé ya jö'i ba pönga har hnini, ba e bi k'öts'i.

31 Nu mi ma ar 'behñö, nuyá máxte mi pëmbabi'ú ar Hesu mi embabi:

—Utate, ba e gi ñuni.

32 Ha nö'ö bi 'ñembabi'ú:

—Di pe'ska n'ar ñhuni di tsi, nö'ö hingi pöhu.

33 Nuyá máxte mi enga n'a ngu n'a:

—Hage to xpa hömpa te da zi 'mú.

34 Ar Hesu bi 'ñembabi'ú:

—Numa ñhuniga, ga ot'wa ngu ne nö'ö togo xpa pënkagi, ne ga jwata gatho nö'ö xi 'bepkagi.

35 Nu'ahú gi eñhú, 'bëta goho nzönö da zö ar sofo. Ha nuga di xi'ahú: Ndi, hyanthú ya 'bot'i xi ñöts'i da nsofo.

36 Nuya xathe hönga ar nthöhö ne júxa ya sofo hiñham'ú thege, jange nuya sofo njohyawawi ya mot'i.

37 Xa majöni nö'ö engar jö'i: N'añ'o togo pot'i ne man'a togo sofo.

38 Nuga di peñ'ahú gi munsú ya jö'i, ngu n'ar xofö nö'ö hinxka mpehú. Ma'ra togo xi mpot'i, ne nu'ahú go xka johú ar sofo.

39 Ne nzeyé ya mengu ar hnini'ö har hai Nsamaria, bi ñ'emú mi 'yo'ú nö'ö mi damajöni nunar 'behñönú, mi enö: Xi xikagi gatho nö'ö xta ot'e.

40 Nú'mú mi zonga ya me Nsamaria habú mi 'bú ar Hesu, bi 'yapa ar möte nda gohnú, ne bi gohnú yopa.

41 Ne ma nzeyé bi ñ'emú mi 'yo nö'ö te mi möñ'ö.

42 Ne mi embabi'ú ar 'behñö:

—Nupya di ñ'emuihe honge honge da ohe nö'ö ga xikagihe. Xta osehe nö'ö mö, ne di pöhe xiñho go gehnu ar Kristo togo xpa 'behni da po ya meximhai.

**Ar Hesu bi othebi ár t'u
ár maxte n'ar ndö**

43 Ár yopa bi gu ar 'ñu man'agi ndi ma Ngalilea.

44 Ngetho ar Hesu xki dase majöni bi 'ñenö, n'ár m'ehni Jö hingi t'e'spa ár nsu hár haise.

45 Mi zonga Ngalilea, nuya mengunu bi numañho, ngetho xki hyanda gatho nö'ö xki 'yot'a núnu Herusalen har dango. Nuya pa'u ka mi 'buhnu'u n'ehe.

46 M'efa ar Hesu bi ma man'agi núnu Nkana har hai Ngalilea, habu xki japa ar dehe xki ñ'ixkat'afi. Núnu Nkapernaum ka mi 'buhnu n'ár maxte ar ndö togo mi hñenga ár bötsi.

47 Nu mi 'yohnu ar Hesu ba tsop'u Nhudea, ba e Ngalilea, bi ma ba apabi nda e nda hyandwa ár bötsi, ngetho mi tx'uda ár te.

48 Ne ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'ahu, nu'mu hingi hyanthu ya dötant'udi, hingi ñ'emuihu.

49 Nunár maxte ar ndö bi 'ñenö:

—Tsi Hmu, ba e ngut'a, 'butho da du ma t'u.

50 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Di ma, ri t'u 'bui xiñho.

Ne nunar ñ'ohonu bi ñ'emui nö'ö bi nsipabi, bi gu ár 'ñu bi ma.

51 Nú'mu mi 'yo ar 'ñu ndi ma ár ngu, nuyá 'bego ba e bi dödi, ne bi 'ñeñ'u:

—Ri t'u 'bui xiñho.

52 Nö'ö bi 'yambabi ham'u bi ndui bi m'u xiñho. Nu'u bi 'ñembabi:

—Mande, ngu n'ar nde bi hye ar mpat'i.

53 Nunár dada ar bötsi bi beni ge'mu xki xipa ar Hesu mi 'bu xiñho ár t'u, ne bi ñ'emuiwi gatho yá möni.

54 Go gehnu ár ñoho ar döta nt'udi bi 'yot'a ar Hesu núnu Ngalilea nú'mu mba penga Nhudea.

Ar ñ'ohò xki nza ár ndo'yo
núñu Betesda

5 ¹ M'efa bi dat'a n'ár dango ya xodyo núñu Herusalen, ne ar Hesu bi manú n'ehe.

² Núñu Herusalen ka 'buhñu n'ar pothe t'embabi Betesda har hñö ebreo, ne pe'sa kut'a ya m'et'e, 'bu get'u ar goxthi t'embabi ar Goxthideti.

³ Ka mi 'bonu nzeye ya dathi, ya goda, ya dowane nu'u xki nza yá ndo'yo, gathoyu mi to'mi nda mfe'sa ar dehe.

⁴ Ngetho mi jar pa mi kö n'ár enxé Jö mi wönt'a ar dehe, ne nö'ö togo nda ntöte nda yut'a m'et'o har dehe, nö'ö nda dixatsant'ö ar hñeni mi thogi.

⁵ Ne mi 'buhñu n'ar ñ'ohò mi pe'sa n'atema'ret'a ne hñöto njeje mi hñeni.

⁶ Ar Hesu bi hyandi mi 'benu, mi bödi mi pe'sa nzeye ya jeje mi njap'u, bi 'ñembabi:

—Ha gi ne da dix'a'i.

⁷ Ar dathi bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Tsi Tata, hinto di 'ñe togo da maxkagi ga kut'a har dehe nú'mu xta mfets'i, ngetho nú'mu di pahmö ga kut'i, man'a tökagi da yut'a m'et'o.

⁸ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nangi, juxa ri fidi ne 'yo.

⁹ Ne nunar ñ'ohonü dama bi dits'i, bi guxa ár fidi ne bi ñ'o. Ha nor pa'ö mar pa ntsaya.

¹⁰ Jange nuya ndöxodyo bi 'ñembabi nunar ñ'ohò xki t'othe:

—Ar pa ntsayapyä, hingi ho gi hñöxa ri fidi.

¹¹ Nunar ñ'ohò xki dits'i bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo bi othege, gese'ö bi 'ñengagi: Juxa ri fidi gi 'yo.

¹² Ne nu'u bi 'yambabi:

—Togo bi xi'a'i gi juxa ri fidi gi 'yo.

¹³ Ha nunar ñ'ohò xki dits'i, himbi bödi togo xki othe, ngetho mi 'buhñu nzeye ya jö'i, ha nunar Hesu xki ma.

¹⁴ M'efa ar Hesu bi nthewi har nijö nunar ñ'ohonü mi hñemhö, ne bi 'ñembabi:

—Ha gi ode, nu'ge bi dix'a'i. Yo ma gi pengi gi 'yot'a ar ts'oki, yo ma da 'ñep'a'i n'ar thogi di töte ár döta.

15 Nep'u nunar n̄'ohonū bi ma ba k'ö'sa ya ndöxodyo, bi xipabi'u ar Hesu go xki othe'ö.

16 Jange nuya ndöxodyo xa mi ɔtsa ar Hesu, ne xa mi nemhö'u nda hyo, ngetho mi ɔt'a ya döta nt'udi har pa ntsaya.

17 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ma Dada hinxi ntsaya mpefi, di njagap'u n'ehe.

18 Mi 'yoxa nuya mhöyū, nuya ndöxodyo xa bi hñuxa yá kwe. Ne mi ne nda hyo'u, ngetho himi ɔt'a nö'ö mönga har t'ofu habū nonga ar pa ntsaya, ne mi embase Jö go már Dada, njap'u mi ñhuxkwi.

Ar ts'edi pe'sa ár T'u Jö

19 Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahū, hinte tsā te da 'yot'ase ár T'u Jö.

Tenda nö'ö ɔt'a ár Dada, ngetho gatho nö'ö ɔt'a ar Dada, ɔt'a ar T'u n'ehe.

20 Jö ar Dada xa mö ár T'u jange uta gatho nö'ö te ɔt'ö. Ne ma da uta ma'ra xa di thota ár döta, ne xki hyanthū xa gi 'yohū.

21 Jö ar Dada ko'spa yá te nu'u xi du, njap'u ár T'u n'ehe umba ár te nu'u togo da ne'ö.

22 Jö ar Dada hinto hö'spa majöni, ngetho gatho bi 'yent'wa hár 'ye ár T'u, go da hñöxa majöni'ö.

23 Ne njap'u gatho ya jö'i da 'ñe'spa ár nsu ar T'u, ngu t'e'spa ár nsu Jö ar Dada. Nö'ö togo hingi e'spa ár nsu ar T'u, hingi e'spa ár nsu ar Dada togo xpa pēhni.

24 Xa majöni di xi'ahū, nö'ö togo jamasu nö'ö di mö, ne ñ'emūi Jö togo xpa penkagi, pe'sa ar te hiñham'u da göts'i. Ne hinda 'behna har 'bexui, ngetho 'butho xki du, ne bi mengi bi me'sa n'ar 'ra'yo te.

25 Xa majöni di xi'ahū, xi 'ñep'u ar pa, ne xi zopya, nú'mū nu'u xi du ma da 'yo ár mhö ár T'u Jö, ne nu'u togo da 'ñet'a ár mui, ma da me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

26 Ngetho jangu Jö ar Dada höse ar te, njap'u xi umba ar ts'edi ár T'u da hñöse ar te n'ehe.

27 Ne xi 'yent'wa hár 'ye ár T'u da hñö'spa majöni gatho ya jö'i, ngetho go ba e bi njö'i'ö.

28 Yo gi 'yohū nu'mū di xi'ahū njap'u, ngetho ma da zo ar pa, nu'u to gatho xi t'agi ma da 'yo'spa ár mhö ár T'u Jö.

²⁹ Ne nu'u togo xi 'yot'a nö'ö xiñho, ma da nangi da me'sa ar te hiñham'u da göts'i. Ha nu'u togo xi 'yot'a nö'ö hingi ho, ma da nangi da 'behna har 'bexui.

Nu'u damajöni togo ar Hesu

³⁰ Nuga hingi tsä te ga ot'ase. Ngu di ode xika ma Dada, njap'u di ot'a ar ts'ut'wi. Ne ma ts'ut'wi xiñho, ngetho hindi ot'a ngu di nega, di ot'e ngu ne ma Dada togo xpa penkagi.

³¹ Nu'mu ga mönse togogi, hinter me nö'ö di mö.

³² 'Bui n'a togo damajöni togogi, ne di pödi pe'sa ár nsu nö'ö möñ'ö.

³³ Nu'ahu ga peñhu 'ra togo ma ba amba ar Xuwa togogi, ne nö'ö bi damajöni togogi.

³⁴ Ha nuga hindi hongga da damajönigi n'ar jö'i. Nu'mu xta xi'ahu njap'u, di honi gi mpohu.

³⁵ Ar Xuwa mi ñhehwi n'ar ñot'i. Nö'ö mi xi'ahu mi yot'a ri mfenihu, ne ga njohyahu 'ra ya tsi pa ngi oxu.

³⁶ Ha nuya 'befi di pefi töpa ár ts'edi ar Xuwa da damajöni togogi. Ngetho di pe ar 'befi ba penkagi Jö ga jwati, ne nuya 'befiyu damajöni ge'ö xpa penkagi.

³⁷ Ma Dada togo ba penkagi go damajöni n'ehe togogi, mödi hinxka 'yohu xi ñö, ne hinxka hyanthu tengu'ö.

³⁸ Hingi pe'sfu ár mhö ha ri muihu, ngetho hinga ñ'emuihu togo ba peñ'ö.

³⁹ Hñethwu ár T'ofö Jö, ngetho gi kaxmbenihu ka gi tiñhunu ar te hiñham'u da göts'i. Hinxi zoda ri mfenihu ka nongaginu.

⁴⁰ Ne hingi ne gi ñ'emuihu, ne gi pe'su ar te hiñham'u da göts'i.

⁴¹ Nuga hindi honi da ñeska ma nsu ya jö'i.

⁴² Di pötho nu'ahu hingi pe'sfu ár mhöte Jö.

⁴³ Nuga xta e di pöta Jö ar Dada, ne hingi numañhogihu.

Nu'mu da ehmö n'ar jö'i di e di nonse ár thuhuse, nu'mu hö, gi numansuhu.

⁴⁴ Hingi tsä gi ñ'emuihu, ngetho m'et'o gi hoñhu da t'es'ahu ri nsuhu n'a ngu n'a, ne hingi hoñhu da ñes'ahu ri nsuhu nö'ö n'ase Jö.

⁴⁵ Yo gi beñhu ma ga dat'a'ihu hár nthandi Jö ma Dada. Nö'ö togo ma da da'ahu, gese ar Moise togo gi kaxmbenihu ma da ñöñ'ahu.

⁴⁶ Ngetho nu'mu gi ñ'emuihmöhu ar Moise, gi ñ'emuijihü 'mu, ngetho ar Moise bi 'yot'a ar t'ofö nongagi.

⁴⁷ Ha nu'mu hingi ñ'emuihu nö'ö bi 'yot'ö, hinda tsa gi ñ'emuihu nö'ö di mönga.

**Ar Hesu bi 'winga
tho ngudminthebe ya jö'i**

(Mt. 14:13-21; Mr. 6:30-44; Lk. 9:10-17)

6 ¹ M'efa ar Hesu bi 'ranga 'randi ar dehe habu ár thuhu Ngalilea, get'ö ar ñhonthé Tiberia.

² Ha nzeýe ya jö'i bi deni, ngetho xki hyanda ya nt'udi mi ot'e, nú'mu mi othe ya dathi.

³ Nu'mú ar Hesu bi boxa mañö ar t'ohö ne ka ba huxkwinu yá maxte.

⁴ Mi 'bap'utho ar baxjwa ár dango ya xodyo.

⁵ Ar Hesu mi hyanda ra nzeýe ya jö'i xki 'ñe nda zudi, bi 'ñemba ar Lipe:

—Habü ga tañhu ya thuhme ga 'wiñhu gatho nuya jö'iyü.

⁶ Bi xipa njap'u mi ne nda tsata ar Lipe, ngetho ar Hesu mi pödi teme nda mefi.

⁷ Ar Lipe bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nunar nthöhö hönga yonthebe ya jö'i n'a pa, hinda wadi ga tañhu ar thuhme ga hemfü n'a tsi xeni n'a ngu n'ayu.

⁸ N'a mbi döta n'ár maxte ár thuhu ar Andre, ár jödö ar Simu nö'ö mi t'embabi ar Pedro, ne bi 'ñenö:

⁹ —'Bükwa n'ar bötsi hö kut'a ya tsi thuhmesebada ne yoho ya tsi hwö. Te di nombabiyü.

¹⁰ Nu'mú ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Xifu ya jö'i da hñudi.

Xa mi janu ya doni ne ka bi hñuhnu, mi tsu ngu ngudminthebe ya ñ'ohö.

¹¹ Ne ar Hesu bi hñönga nu'u ya tsi thuhme, bi umba njamödi Jö, ne bi hyemba yá maxte. Nuyü bi umba nu'u mi hudi, ne bi jap'u ya hwö n'ehe, mi t'umba gatho nö'ö mi ne'u.

¹² Nú'mu mi niñö gatho ya jö'i, ar Hesu bi 'bepa yá maxte, ne bi 'ñembabi:

—Johü nuya xeni bi bongi ne hinte da m'edi.

¹³ Bi go'u ne bi ñu'sa 'ret'amayoho m'ots'e ya xeni thuhme bi bongwabi nu'u xki ñuni.

14 Nuya ñ'ohò'u mi hyanda nuna dōta nt'udinū bi 'yot'a ar Hesu, bi 'ñeñ'u:

—Xa majōni go gehnū ár m'ehni Jō ma nda e har ximhai.

15 Ar Hesu mi pōtho mi ne nda zix'u nda 'ñexa ngu yá ndō. Jange nō'ō bi mengi bi ma ba 'buse har t'ohō.

Ar Hesu mi 'yo har dehe
(Mt. 14:22-27; Mr. 6:45-52)

16 Nu mi nxui ba kö yá maxte, bi ma hár ñōni ar ñhōthe.

17 Ne bi yut'u ha n'ar motsa ndi ma'u Nkapernaum. Nú'mū mi 'yo'u har dehe, xki m'exui, har Hesu hinxki zōta habu mi 'bu'u.

18 Ne bi ñ'o n'ar 'yomndōhi, xa mi japi nda mpūnsa ar dehe.

19 Nú'mū xki 'yet'u ar motsa ngu yon'atenthebe ya wēni ár yap'u, bi hyant'u ar Hesu mi pap'u mi 'yo har dehe, ndi wat'a har motsa, ne xa bi zu'u.

20 Ha nō'ō bi 'ñembabi'u:

—Yo gi ntsuhū, go geke.

21 Nu'mū nuyū xa bi njohya bi pō'sa ar Hesu har motsa, ne dama bi zōñ'u hár ñōni ar dehe.

Ya jö'i bi hyonga ar Hesu

²² Nu ár hyax'öp'u, nuya jö'i xki go 'randi ar dehe, xki hyant'u n'adar motsa mi 'buhnü, ne ka xki manü yá mąxte, ha nu ar Hesu hinxki mewi'u.

²³ Nu'mú bi zö ma'ra ya motsa xki 'ñe Tiberia, bi zoñ'u get'u habü ar tsi Hmu xki umba njamödi Jö, ne xki 'winga gatho ya jö'i.

²⁴ Nu mi hyanda ya jö'i himi 'buhnü ar Hesu ne yá mąxte, bi böxa ha ya motsa, ne bi ma'u Nkapernaum ma ba honi.

Ar Hesu, ar thuhme unga ar te

²⁵ Nu mi dinga ar Hesu mi 'yo 'randi ar dehe, bi 'ñeñ'u:

—Utate, ham'u ga tsokwa.

²⁶ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahü, gi hongagihü ngetho da 'ra'ahü ga tsihü ar thuhme ne ga niñöhü, hinge gi honjü ngetho ga hanythü ya döta nt'udi.

²⁷ Yo gi umba ri müihü gi hoñhü ar ñhuni ngut'a da thege. Umba ri müihü gi hyoñhü ar ñhuni unga ar te hiñham'u da göts'i, da 'ra'ahü Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ngetho go xi hñuxa Jö ár Dada da uñ'ö.

²⁸ Nu'mú bi 'ñeñ'u:

—Tema mahyoni ga pehe, ne njap'u ga pehe nö'ö ne Jö ga othe.

²⁹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Gehnü ar 'befi ne Jö gi 'yothü, gi ñ'emüihü nö'ö togo xpa peñ'ö.

³⁰ Bi 'ñeñ'u 'mü:

—Tema nt'udi gi ot'e ga hanthe ne ga ñ'emü'ihe. Tema döta 'befi gi pefi.

³¹ Numa palehü bi zi ar thuhme mi tą mahets'i núnü ha ya ot'at'ohö, ngu enga har t'ofö: Bi umba ar thuhme ndi 'ñe mhets'i nda zi'u.

³² Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahü, ar Moise himbi 'ra'ahü ar thuhme ndi 'ñe mhets'i. Ha numa Dada hö, 'ra'ahü ar thuhme majöni di 'ñe mhets'i.

³³ Ngetho ar thuhme unga Jö, gehnü nuna ba kö mhets'i, ne umba ár te ya meximhai.

34 Nu'u bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, 'raje hyax'mu nunar thuhme'ö.

35 Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nuga go dar thuhme ungar te. Gatho nu'u togo da e da hyongagi, hiñham'u ma da ntunthu, ha nu'u togo da ñ'emuiigi, hiñham'u ma da ntuthe.

36 Ngu xta xi'ahu, mödi xka hyandgagihu, hingi ñ'emuihu.

37 Gatho nu'u togo xi 'raka Jö ma Dada, ma da e da hyongagi. Ha gatho nu'u togo da e da zükagi, hinga kots'i.

38 Ngetho nuga xta kö mhets'i, hinxta ehe ga ot'a nö'ö di nesega, xta e ga ot'a gatho nö'ö ne togo xpa penkagi.

39 Gehnu ne ma Dada togo xpa penkagi, gatho nu'u togo xi 'yentk'a ha ma 'ye hinga 'bedi, ne nuya ngöxapa, ma ga ko'spa yá te hiñham'u da göts'i.

40 Nö'ö togo xpa penkagi, ne'ö gatho nu'u togo da hñuxka yá da ár T'ugi Jö, ne da ñ'emuiigi, pe'sa ar te hiñham'u da göts'i, ne nuga ga ko'spa yá te ha ya ngöxapa.

41 Nu'mú nuya xodyo mi njont'ane n'a ngu n'a, ngetho xki 'ñeñ'ö: Nuga go dar thuhme xta kö mhets'i.

42 Ne mi eñ'u:

—Ha hinga gehnu ar Hesu ár t'u ar Huse, di pöthwu togo yá dada. Hanja em'u xpa kö mhets'i.

43 Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi ñöxhnathohu.

44 Ngetho hinto tsá da e da hyongagi nu'mu hinda zopa ár mfeni Jö ma Dada togo xpa penkagi. Ne nuga ga ko'spa ár te ha ya ngöxapa, ne da me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

45 Njawa xi 'yot'a yá m'ehni Jö har t'ofö: Jö ma da uta gatho ya jö'i. Jange gatho nu'u togo xi 'yoxa nö'ö mönga ma Dada, ne xi zo hár mfeni, da e da hyongagi.

46 Hingi 'bu n'a togo xi hyanda Jö ar Dada, honse nö'ö togo xpa pehni. Nö'ö hö, go xi hyanda ar Dada.

47 Xa majöni di xi'ahu, nu togo ñ'emuiigi pe'sa ar te hiñham'u da göts'i.

48 Nuga go dar thuhme ungar te.

49 Nuya ri palehu mam'et'o bi zi ar thuhme mi ta mhets'i ha ya ot'at'ohö, ne bi du'u.

50 Nunar thuhme di xi'ahu, hingi njap'u. Nunu di 'ñe mhets'i, ne gatho nu'u togo da zi, hinda ma da du.

⁵¹ Nuga go dar thuhme ungar te xpa e mhets'i. Nö'ö togo da zi nuna thuhmenu, ma da me'sa ar te hiñham'u da göts'i. Nunar thuhme di xi'ahu, gehnu ma ndo'yose ga da, ne njap'u ya meximhai da me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

⁵² Nuya xodyo mi ntsahñöki n'a ngu n'a mi eñ'u:

—Hanja da tsä da 'rakagihu ga tsafu ár ndo'yosenu.

⁵³ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, nu'mu hingi tsafu ár ndo'yo ne hingi tsifu ár ji Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, hinda nja ri tehü hiñham'u thege.

⁵⁴ Nö'ö togo tsaka ma ndo'yo ne tsika ma ji, pe'sa ar te hiñham'u da göts'i, ne ga ko'spa ár te hár ngöts'i ar ximhai.

⁵⁵ Ngetho ma ndo'yo gehnu ar ñhuni majöni, ne ma ji ar ts'ithe majöni. Gehyu unga ar te hiñham'u da göts'i.

⁵⁶ Nö'ö togo tsaka ma ndo'yo ne tsika ma ji, ma ga 'bu'be'ö.

⁵⁷ Njangu Jö ar Dada togo ba penkagi hö ar te, nuga di te ngetho di 'bu'bega'ö. Ha nu'u togo da zaka ma ndo'yo, da nte n'ehe ngetho di 'bu'bega'u.

⁵⁸ Go gehnu ar thuhme di xi'ahu ba kö mhets'i. Nö'ö togo da zi, ma da me'sa ar te hiñham'u da göts'i, hinge njangu ri palehu bi zi ar thuhme mi ta mhets'i, ne bi du'u.

⁵⁹ Nuya mhöyu bi mönga ar Hesu nú'mu mi uta ya jö'i ha yá nijö'u núnu Nkapernaum.

Ya mhö ungar te hiñham'u da göts'i

⁶⁰ Nzeye nu'u togo mi teni, mi 'yoxa njap'u mi eñ'u:

—Xi ñhembö nö'ö teme mö. Togo tsä da 'yot'e.

⁶¹ Ar Hesu mi pötho tema mi njont'ane, ne bi 'ñembabi'u:

—Hage tsot'a ri muihu nö'ö di xi'ahu.

⁶² Tema gi beñhu nu'mu gi hyanthu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, da mengi da boxa mhets'i habu mi 'bu'ö m'et'o.

⁶³ Ar hñö go unga ar te, ha nö'ö bi e har ndo'yo hinte fats'i. Nuya mhö xta xi'ahu nonga ar hñö ne unga ar te.

⁶⁴ Hõnse, 'ra hingi ñ'emuihu.

Ngetho ar Hesu hár ndui mi pötho togo himi ñ'emuiibi, ne togo ma nda da.

⁶⁵ Ne bi 'ñenö:

—Jange da eñ'ahu, hinto tsä da e da hyongagi nu'mu hinda zo ma Dada.

⁶⁶ M'efa nzeze nu'u togo mi teni, bi hyep'u ne himi ñ'owi.

67 Jange ar Hesu bi 'ñemba nu'ụ 'rẹt'amayoho yá mąxte xki hwahni:

—Hage gi ne gi möhụ n'ehe.

68 Ar Simu Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Tsi Hmu, togo man'a ga teñhe. Hõnse'i gi mönga ya mhö ungar te hiñham'ụ da göts'i.

69 Ha nuje xta ñ'emụihe ne xta pöhe go gar Kristo ár T'ụ'i Jö togo höse ar te.

70 Ar Hesu bi dödi:

—Nuga da hwañ'ahụ gi 'rẹt'amayohohụ. Mödi njap'ụ, n'a di hñöx'ahụ ar ts'ondöhi.

71 Nö'ö mi nonga ar Huda Iskariote ár t'ụ ar Simu, ngetho go ma nda dą'ö, ne mi n'a nu'ụ 'rẹt'amayoho yá mąxte.

Nuyá jödö ar Hesu himi ñ'emụi már m'ehni Jö

7¹ M'efa ar Hesu mi 'yo har haj Ngalilea, himi ne nda m'ụhnụ Nhudea ngetho ya xodyo mi honi nda hyo.

2 Mi 'bap'ụtho ár dango ya xodyo nö'ö ár thuhu, ar dango nguxiza.

3 Nuyá jödö bi ñemba ar Hesu:

—Põni di ma Nhudea, ne nu'ụ togo teñ'a'i da hyanda nuya döta nt'udi gi ot'e.

4 Ngetho nu'mụ n'ar jö'i ne da ñ'udi, hingi ot'a ar 'befi ñ'öntho. Nu'ge gi ot'a nuya döta nt'udiyụ, ñ'udi habụ gatho da hyant'a'i.

5 Mi mönga njap'ụ ngetho mödi ma yá jödö, himi ñ'emụi'ụ xki 'ñexa Jö.

6 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'ụ:

—Hingi tsada ga manụ, ha nu'ahụ tsada ham'ụ gi ne gi möhụ.

7 Nuya jö'i hingi tsą da ụtsa'ihụ, ha nuga hö ụtsagi, ngetho di xipa yá ts'o'befi pe'ụ.

8 Di möhụ ar dango. Nuga hingi tsada ga ma.

9 Hõnse bi xipabi njap'ụ, ne bi gohnụ Ngalilea.

Ar Hesu bi ma ar dango nguxiza

10 Nu mi wadi bi ma yá jödö, ar Hesu bi ma har dango n'ehe, mödi bi ma ngu ñ'öntho, himi ñ'udi.

11 Nuya ndöxodyo mi hongha har dango, ne mi eñ'ụ:

—Habu bi 'yo'ö 'mu.

¹² Ne nzeye nuya mi 'buhnu mi nonga ar Hesu, 'ra mi enö: Nunu ar hogajö'i, ne ma'ra mi enö: Hingar hogajö'i, ngetho ka ya jö'i.

¹³ Txi 'ramtx'u mi ñö'u, ngetho mi tsu nuya ndöxodyo.

¹⁴ Xki tho ngu made ar dango, mi yut'a ar Hesu har dönganijö ne mi uta ya jö'i.

¹⁵ Nuya ndöxodyo xa mi 'yotho ne mi eñ'u:

—Hanja pe'sa nzeye ar mfödinu, hiñhabu xi ma xpa t'uti.

¹⁶ Ar Hesu bi dötwabi'u ne bi 'ñenö:

—Nö'ö te di udi hingo di mönsega, go ár meti togo xpa penkagi.

¹⁷ Nu'u togo ne da 'yot'a nö'ö ne Jö, da bö'u di utwa ár mhö Jö, hinge nö'ö di bensega.

¹⁸ Nö'ö togo bense nö'ö mö, honse ne da t'e'spa ár nsu. Ha nö'ö togo ne da t'e'spa ár nsu togo xpa pehni, ge'ö mönga majöni ne hingar kate.

¹⁹ Ar Moise bi 'ra'ahu ar t'ofö. Hinto xka 'yothu ngu mönga har t'ofonu. Yo'ö gi ne gi hyogagihu 'mu.

²⁰ Nuya jö'i xki mhunts'i bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Gi pe'sa ar ts'ondöhi. Togo ne da hyo'a'i.

²¹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Honse n'ar 'befi da ot'e, ne xa gi 'yohu.

²² Ar Moise bi 'ra'ahu ar nsegi gi huxu ha ri ndo'yohu, mödi hingo mar meti'ö, már meti ya pale. Ha nu'ahu gi huxu ar nsegi mödi ar pa ntsaya.

²³ Nú'mu gi hu'sfu ar nsegi ri bötsihu, mödi ar pa ntsaya, hingi nehu gi ts'okwabihu ár t'ofö ar Moise. Xi'mu hanja gi mbö ri kwehu ngetho da othebi gatho ár ndo'yo n'ar ñ'ohö har pa ntsaya.

²⁴ Beñhu xiñho hanja gi nthentehu, wa njap'u wa hin'ö. Yo ma gi nthentehu honse gi hanthu nö'ö oxa mañö.

**Nuya jö'i mi enö:
Ha go gehnu ar Kristo**

²⁵ 'Ra ya me Herusalen mi eñ'u:

—Ha hinga gehnu togo thoni da tho.

²⁶ Hyanthu 'bahnu mameda ya jö'i uti, ne hinte nsipabi. Hage xi ñ'emu ma ndöhu go gehnu ar Kristo 'mu.

27 Ngetho di pöhu habu xpa ehnu, ha nu xta e ar Kristo, hinto ma da bödi habu di 'ñehe.

28 Nú'mu mi 'yo njap'u ar Hesu, mi 'bahnu mi uta ya jö'i har dönganijö, bi ñö nts'edi ne bi 'ñenö:

—Gi pökagihu ne gi pöhu habu dar mengu. Ha hinxta esega, xpa penkagi nö'ö togo majöni, ne nu'ahu hingi pöhu togo'ö.

29 Nuga hö di pödi, ngetho ka xta ehnu, ne ba penkagi ga ehe.

30 Nuya ndöxodyo mi 'yoxa njap'u, xa mi ne nda guhmö'u. Ne hinte bi japabi, ngetho hinxki zöta ár pa.

31 Ha nzeje ya jö'i mi 'buhnu bi ñ'emüibi, ne mi eñ'u:

—Xi nu xta e ar Kristo, hage ma da döhö da 'yot'a ya nt'udi ngu nuya xi 'yotnu 'mu.

Ya denga'bepate bi mehna togo nda guhmö ar Hesu

32 Nuya denga'bepate mi bödi mi nonga ar Hesu ya jö'i, nuyu ne ya ndömöjö bi meñ'u ya nsunijö ma nda guhmö.

33 Jange ar Hesu bi 'ñenö:

—Hõnse ma'ra ya tsi pa ga 'buhwihu, ne ga penga habu bi 'bu togo ba penkagi.

34 Ma gi hyongagihu ne hingi tingagihu. Nu habu gar maga, hinda tsa gi möhu.

35 Nu'mú, nuya ndöxodyo mi 'buhnu mi enga n'a ngu n'a'u:

—Habu di manu 'mu, enö hinda tsa ga tiñhu. Hage ma da zu nu'u xi mfont'a ha yá hai nu'u hingya xodyo, ne da ut'u.

36 Tema di bonga nö'ö bi 'ñenö: Ma gi hyongagihu ne hingi tingagihu, ne nu habu gar maga, hinda tsa gi möhu.

Ngu n'ar döthe ar dehe unga ar te

37 Nö'ö ar pa mar nsu ár ngöts'i ar dango, ar Hesu bi m'ai ne bi ñö nts'edi bi 'ñenö:

—Nu'mu ja togo tsu ar duthe, da e da hyongagi da ntsithe.

38 Nö'ö togo ñ'emüigi, ma da bonga hár müi ngu ya döthe ar dehe unga ar te, ngu mönga har T'ofö.

39 Ar Hesu mi nonga ár Hñö Jö, nö'ö ma nda hñönga nu'u togo nda ñ'emüibi'ö. Ha nunár Hñö Jö hinxki etho, ngetho ar Hesu hinxki mengda hár nsunda mhets'i.

Ya jö'i bi ñhege

40 Nu mi 'yoxa njap'u ya jö'i, 'ra mi eñ'u:

—Xa majöni gehnu ár m'ehni Jö.

41 Ma'ra mi enö:

—Gehnu ar Kristo.

Ha ma'ra mi eñ'u:

—Hage di ñe Ngalilea ar Kristo 'mu.

42 Hin'ö, ngetho har T'ofö enö, ar Kristo ma nda e ha yá 'beto ar Dabi mar mengu Belen.

43 Mi n'añ'o n'a ngu n'a yá mfeni mi nonga ar Hesu, jange ya jö'i bi ñhege.

44 'Ra mi ne nda gumhö, ne hinte bi japabi.

Nuya ñ'ohoyu mi eñ'u: Hinto man'a xi ñö njanu

45 Nu'u togo xki m'ehni nda guhmö ar Hesu, bi mengi ma ba k'ö'sa ya ndömöjö ne ya denga'bepate. Ne nuya ndöyü bi ñeñ'u:

—Yo'ö hinga tsihu.

46 Nu'u xki 'behni bi dödi:

—Hinda tsihe, ngetho da ohe nö'ö bi mö, ngu hinto man'a xi mönga njap'u.

47 Nu'mú nuya denga'bepate bi döti ne bi ñembabi'u:

—Hage xi ka'ahu n'ehe.

48 Gi pöhu xiñho, hinjo'o n'ar ndömöjö, wa n'ar denga'bepate xi ñ'emui.

49 Nu'u togo xi ñ'emui, gehyü nu'u hingi pö ar t'ofö, ne xi theke da m'edi.

50 Ar Nikodemo, nö'ö togo xki ma nxui ma ba k'önga ar Hesu, mar denga'bepate n'ehe, bi ñemba nu'u mi 'buhnu:

51 —Gi pöhu numa t'ofohü, hingi hoxa ár ts'oki n'ar jö'i nu'mü hinxi 'yots'e m'et'o, ne xi bödi teme xi 'yot'e.

52 Nuya ndömöjö ne yá mi denga'bepatewi bi ñembabi:

—Hage gar me Ngalilea n'ehe. Hñet'a xiñho ar T'ofö, ne gi pödi hinxpä ehnu Ngalilea n'ár m'ehni Jö.

53 Mi wa ar dangö, n'a ngu n'a bi menga yá ngu.

Ar zinganthöti 'behñö

8 ¹ Ha nu ar Hesu bi ma har t'ohö Njömḍoni.

² Nu ár hyax'ö n'itho, ba penga man'agi har dönganijö, ne bi wat'a ra nze_ye ya jö'i, bi hñuhnu bi uti.

³ N'a mba ep'utho ya böt'ofö ne ya denga'bepate, mi tsimpa n'ar 'behñö xki ts'udi mi 'bengwi n'ar ñ'ohö himár döme. Bi m'a'ma madetho,

⁴ ne bi 'ñembabi'u:

—Utate, nunar 'behñönu xi ts'udi mi 'bengwi n'ar ñ'ohö himár döme.

⁵ Ar Moise 'bepkagihu hár t'ofö ga hohu nk'ahni nuya 'behñö njanu. Wa te gi mönge.

⁶ Nu'u bi mönga njap'u mi honi nda hyathmö, mi ne nda dimbabi teme nda hyots'e. Ha nunar Hesu bi ñ'ani, bi ja ár 'ye mi ot'a har hai.

⁷ Ha nu'u himi tsaya mi ambabi. Nu'mú ar Hesu bi m'ai ne bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo hinte ma ts'oki tu, dá du'mi da unga ar nk'ahni.

⁸ Ne bi mengi bi ñ'ani mi ot'a har hai man'agi.

⁹ Nu mi 'yo njap'u, ba e ha yá mfenise nuyá ts'oki xki 'yot'u, ne 'raman'a bi boni bi ma'u, m'et'o bi bonga nu'u ya dönzia, m'efa nu ma'ra mi bötsitho. Hönse bi gohnu ar 'behñö mi 'ba made, ne ar Hesu.

¹⁰ Mi mengi bi m'a ar Hesu, hinto bi hyandi, hönse ar 'behñö mi 'bahnu, ne bi 'ñembabi:

—Habüima nu'u togo mi hox'a'i. Hage hinto bi ne bi k'añ'a'i.

¹¹ Bi 'ñeñ'ö:

—Hinjo'o, tsi Tata.

Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nuga n'e, hinte di hox'a'i. Di ma, ne yo ma gi pengi gi 'yot'a ar ts'oki.

Ar Hesu gehnu ár ñot'i ya meximhai

¹² Ar Hesu bi mengi bi zo ya jö'i ne bi 'ñembabi'u:

—Nuga go dar ñot'iga di yot'wa ya meximhai. Nö'ö togo da dengagi, hinda ma da ñ'o har 'bexui, ngetho da yot'wabi ar ñot'i unga ar te.

13 Nu'mú nuya denga'bepate bi 'ñembabi'ö:

—Gi mönse togo'i, jange hinga majöni nö'ö gi mö.

14 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Mödi di mönse togogi, majöni nuna di mö, ngetho nuga di pödi habu xta ehe ne habu gar ma. Nu'ahu hingi pöhu habu xta ehe wa habu gar ma.

15 Nu'ahu gi höxu majöni ngu ri mfenisehu, ha nuga hinto di hö'spa majöni.

16 Ha nu'mu togo di hö'spa majöni, nö'ö di mö majöni 'mu, ngetho hindi höxase, di höx'be ma Dada togo xpa penkagi.

17 Nu ha ri t'ofohu enö: Nu'mu yoho ya jö'i n'at'wu mö, majöni.

18 Nuga di damajöni togogi, ma Dada togo ba penkagi damajöni togogi n'ehe.

19 Bi 'yambabi'u:

—Habu bi 'bu ri Dada.

Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hingi pökagihu, ne hingi pöhu ma Dada. Nu'mu gi pökagihuhmö, gi pöhmöhu togo ma Dada n'ehe.

20 Ar Hesu bi mönga njap'u nú'mu mi uta ya jö'i núnu habu mi 'bu ar m'esbojö har dönganijö. Ne hinto bi tsä bi gu, ngetho hinxki zöta ar pa nda jwata ár 'befi.

**Habu gar maga,
nu'ahu hinda tsä gi möhu**

21 Ar Hesu bi mengi bi 'ñembabi'u:

—Ma ga maga, ne nu'ahu gi hyongagihuhmö. Ha ma gi tuwi ri ts'okihu, ne hinda tsä gi möhu habu gar maga.

22 Nuya ndöxodyo mi ense'u:

—Hage ma da ñhose 'mu. Hanja enö: Habu gar maga, hinda tsä gi möhu.

23 Nep'u ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu ja gar menguhuwa, ha nuga xta e mañö mhets'i. Nu'ahu ár meti'ihu ar ximhai, ha nuga hingo ár metigi.

24 Jange da xi'ahu ma gi tuwi ri ts'okihu, ngetho nu'mu hingi ñ'emuihu go geke, ma gi tuhu gi tuxta ri ts'okihu.

25 Nep'u nu'u bi 'ñembabi'ö:

—Xi'ge togo'i 'mu.

Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Get'ö ngu da xi'ahu har ndui.

26 Nuga mödi di pe'sa ma'ra teme ga xi'ahụ, ne ga hös'a majöni ri m'uihụ, hõnse di xi'ahụ nõ'ö xi xikagi togo xpa penkagi. Gehnụ di mönga har ximhai, ne majöni nõ'ö möñ'ö.

27 Ha nu'u togo mi ots'e, himbi bö'u mi nõnga Jö ár Dada.

28 Jange ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nú'mụ xki tsuthụ Nõ'ö Togo ba e bi Njö'i gi hyohụ, ma gi pöhu 'mụ togo xa majöni go geke. Ne gi pöhu n'ehe hinte di ot'ase. Nõ'ö ba utka ma Dada, gehnụ di xi'ahụ.

29 Numa Dada togo ba penkagi hinxi hyegase, hyax'mụ di 'bu'be, ngetho nuga di ot'a nõ'ö numañho'ö.

30 Nú'mụ mi mönga njap'u ar Hesu, nzeye ya jö'i bi ñ'emui.

Nõ'ö majöni xi xogagihụ

xki gogagihụ ar ts'oki

31 Ar Hesu bi 'ñemba nu'u ya xodyo xki ñ'emui:

—Nu'mụ gi 'ñet'a xiñho ri muihụ ma mhö, xa majöni ma ñ'owi'ihụ 'mụ.

32 Ne ma gi pöhu nõ'ö majöni, ha nu'mụ gi pöhu nõ'ö majöni, gehnụ da xok'ahụ.

33 Nu'u bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nuje yá 'betogihe ar Abra. Hiñham'u xi jokagihe ngu togo yá metigihe. Hanja gi enö da sogagihe.

34 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Xa majöni di xi'ahụ, nõ'ö togo ot'a ar ts'oki, nunu xi got'atho ar ts'oki.

35 Nu'u togo m'egotho, hinda ma da go har ngu gatho ya pa. Ha nu ar t'u hö, da gohnụ.

36 Njap'utho n'ehe, nu'mụ ár T'u Jö da guk'ahụ har ts'oki, majöni xka poñhụ, ne hinte ko'ahụ.

37 Di pödi yá 'betoi'hụ ar Abra. Mödi njap'u gi ne gi hyogagihụ, ngetho gi tsamañ'uhụ nõ'ö di xi'ahụ.

38 Nuga di mönga nõ'ö xi utkagi ma Dada, ha nu'ahụ gi othu nõ'ö xi mönga ri dadahụ.

39 Nu'u bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Ma palehe ar Abra.

Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'mụ yá 'betoi'hụ ar Abra, gi tembahmöhu ár 'befi'ö 'mụ.

40 Ha nu'ahụ mödi xta xi'ahụ nõ'ö majöni xi xika Jö, gi ne gi hyogagihụ. Ar Abra himbi 'yot'a njap'u.

41 Nu'ahụ gi othu ngu ot'a ri dadahụ.

Nu'mú nu'ü bi 'ñemba ar Hesu:

—Nuje hinge togatho di emfe ma dadahe. Hõnse n'a ma Dada di 'ñehe, gehnu Jö.

⁴² Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'ü:

—Nu'mü ri Dadahühmö Jö, gi mökagihü, ngetho xta e habü bi 'bu'ö. Hinda ese, go ba penkagi.

⁴³ Hanja hingi tso ri mfenihü nö'ö di xi'ahü. Hingi tso, ngetho xi njot'a ri müihü.

⁴⁴ Ar ts'ondöhi go ri dadahü'ö, ne gi ne gi 'yothwü nö'ö ne'ö. Hár ndüitho mar hyote ne ar hyate, hiñham'ü mönga nö'ö majöni. Nú'mü mönga ya nhemhñö, go bense, ngetho ar nemhñö, ne go bi dü'ma ar nhemhñö'ö.

⁴⁵ Nu'ahü hingi ñ'emüigihü, ngetho di mönga nö'ö majöni.

⁴⁶ Hinjo'ö togo da tsä te gi hyoxkagihü n'ar ts'oki. Nu'mü di mönga nö'ö majöni, yo'ö hingi ñ'emüigihü.

⁴⁷ Nu'ü togo yá meti Jö, otwa ár mhö. Hingi ne gi 'yo'spabihü, ngetho hingo yá meti'ihü'ö.

**Nú'mü hinxki m'üta ar Abra,
nunar Hesu mi 'bu'ö**

⁴⁸ Nep'ü nuya xodyo bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hage hinge majöni nö'ö di xi'ahe, gar me Nsamaria ne xka nthexkwi n'ar ts'ondöhi.

⁴⁹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hindi nthex'bega n'ar ts'ondöhi. Nuga di numansu ma Dada, ha nu'ahü hingi numansugihü.

⁵⁰ Nuga hindi mönga njap'ü di honi gi 'ñeskagihü ma nsu. Ngetho 'bu' n'a togo eskagi, ne go ma da hñöxmajöni'ö.

⁵¹ Xa majöni di xi'ahü, nö'ö togo ot'a nö'ö di mö, hiñham'ü da du.

⁵² Nu'mú ya xodyo bi 'ñembabi:

—Nupya hö, di pöhe gi nthexkwi n'ar ts'ondöhi. Ngetho ar Abra bi du, nuyá m'ehni Jö bi du'ü n'ehe. Hanja gi enö, nö'ö togo da 'yot'a nö'ö gi mö, hiñham'ü da du.

⁵³ Hage ri nsu töpa ár nsu ar Abra 'mü. Ngetho bi du'ö ne yá m'ehni Jö bi du'ü n'ehe. Tema nsu gi beni gi pe'ske 'mü.

⁵⁴ Ha nu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nu'mü ga exase ma nsu, pontho hinter me'ö. Numa Dada go eska ma nsu, nö'ö togo gi emfü ri Jöhu.

⁵⁵ Ha nu'ahu hingu pöhu togo'ö. Nuga hö di pödi. Nu'mu ga enö hindi pödi, gar nemhñöhmö ngu'ahu, ngetho di pödi ne di otwa ár mhö.

⁵⁶ Ri palehu ar Abra xa mi johya, mi to'ma nda zonga ar pa nga 'bukwa har ximhai, ne bi njohya bi hyandi.

⁵⁷ Nuya xodyo bi 'ñembabi'ö:

—Hinxka jwata madenthebe njeye. Hanja tsa xka hyanda ar Abra.

⁵⁸ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, ndi 'buka mam'et'o nú'mu hinxki m'uta ar Abra.

⁵⁹ Jange nu'u bi guxya do nda k'ahmö. Ha nunar Hesu bi ñ'öni, bi bönga har nijö bi thota madetho bi ma.

**Ar Hesu bi xokwa yá da n'ar
ñ'ohö xki m'ui himi handi**

9 ¹ Nu mi panu ar Hesu, bi hyandi mi 'buhnu n'ar ñ'ohö xki m'ui mi goda.

² Nuyá maxte bi 'yambabi'ö ne bi 'ñeñ'u:

—Utate, togo bi 'yot'a ar ts'oki ne bi m'ui goda, gesenu wa yá dada.

³ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hingo ár ts'okinu, ne hingo ár ts'oki yá dada n'ehe.

Ngetho njanu nda nheki ár döta 'befi Jö hár te'ö.

⁴ Núpya mpa, mahyoni ga pepa ár 'befi nö'ö togo ba penkagi. Ba ep'u ar xui nú'mu hinto tsa da mpefi.

⁵ Núpya di 'bukwa har ximhai, go dar ñot'iga di yot'wa ya meximhai.

⁶ Mi wadi bi mönga njap'u, bi ntsojni har hai, bi 'ñöt'a ar böhai. Ne bi go'spa ha yá da ar ñ'ohö mi goda.

⁷ Ne bi 'ñembabi:

—Di ma ba peka ri da har pothe Siloe (nunar thuhu'ö poni da 'ñenö, xi m'ehni).

Bi ma'ö ma ba peka ár da, ne mba pengi mi tsa nda hyandi.

⁸ Nu'mu nuyá n'angu ne nuya jö'i xki hyandi mi goda, mi eñ'u:

—Hage hinga gehnu togo mi hudi mi peti.

⁹ 'Ra mi enö mi gel'ö, ma'ra mi enö ndi hñöts'i. Nö'ö mi ense:

—Go geke.

10 Ne bi t'embabi:

—Hanja xi xo ri dā.

11 Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nu ar ñ'ohö ár thuhu ar Hesu, bi 'ñöt'a ar bohaj, bi goska ma dā, ne bi 'ñengagi: Di ma har pothe Siloe ba peka ri dā. Nuga da ma da peke, ne bi tsā da handi.

12 Nu'u bi 'yambabi:

—Habū bi 'bu'ö.

Bi dö'ö ne bi 'ñenö:

—Hindi pödi.

**Ya denga'bepate bi hñö'spa majöni
ar ñ'ohö mi godahmö**

13 Ya jö'i bi zi'spa ya denga'bepate nö'ö mar godahmö.

14 Ha nö'ö ar pa xki 'ñöt'a ar bohaj ar Hesu, ne xki xokwa ár dā ar ñ'ohö mi godā, mar pa ntsaya.

15 Nuya denga'bepate bi 'yambabi n'ehe hanja xki dixā ár dā. Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Bi goska ar bohaj ha ma dā, da ma da peke, ne bi zā da handi.

16 'Ra ya denga'bepate mi eñ'u:

—Nunar ñ'ohonū hinxpā pēhna Jö, ngetho hingi japamasu ar pa ntsaya.

Ha ma'ra mi enö:

—Nu'mū n'ar 'yot'ats'okihmö, hage da tsā da 'yot'a nuya döta nt'udiyū.

Ne njap'u bi ñhe'u.

17 Nep'u bi mengi bi t'embabi ar ñ'ohö mi godahmö:

—Xi'ge, tema gi enge togo bi xok'a ri dā.

Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Gehnu n'ár m'ehni Jö.

18 Ha nuya ndöxodyo himi ñ'emui mar godā ne xki xo yá dā, jange bi zompabi ár dada ne ár nönö.

19 Ne bi ñ'añ'u:

—Hage go gehnu ri t'uñu gi eñhu bi m'ui mi godā. Xi'mū, hanja hantya.

20 Nuyá dada bi 'ñeñ'u:

—Di pöhe xiñho, go gehnu ma t'uñe bi m'ui mi godā.

21 Nuje hindi pöhe hanja hantya, wa togo bi xokwabi ár dā.

Pe'sa yá jeye, 'yambahū'ö, tsā da döse.

²² Bi mönga njap'u yá dada, ngetho mi tsu ya ndöxodyo, hinga nda hyegi nda yut'a ha yá nijö'u. Ngetho nuya ndö xki 'yot'a n'ar nkohi'u, mi enö, nö'ö togo nda ñemba ar Hesu mar Mesia, mi to'mi nda t'enga har nijö.

²³ Jange bi ñienga yá dada: Pe'sa yá jeye, 'yambasehu'ö.

²⁴ Nu'mú bi mengi bi ts'ohna nunar ñ'ohö mar godahmö ne bi t'embabi:

—Umba njamödi Jö. Di pöhe xiñho, nunar ñ'ohö togo bi xok'a ri da, n'ar 'yot'ats'oki.

²⁵ Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hindi pöka hage ar 'yot'ats'oki wa hin'ö. Hönse di pöka ndar goda, ha nupya di handi.

²⁶ Bi mengi bi t'ambabi man'agi:

—Tema bi ja'a'i. Hanja bi xok'a ri da.

²⁷ Nö'ö bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Xta xi'ahu, mödi hinxka ne xka 'yoxu. Yo'ö gi ne gi 'yohu man'agi. Ha gi ne gi teñhu n'ehe.

²⁸ Nu'u bi zani ne bi 'ñembabi:

—Nu'ge go gi tenge. Di tenje ar Moise.

²⁹ Di pöhe Jö bi zo ar Moise, ha nunar ñ'ohönu hindi pöhe habu xpa ehe.

³⁰ Nunar ñ'ohö mar godahmö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Tengu'ö, nu'ahu hinga pöhu habu xpa ehe, ha nuga bi xoga ma da.

³¹ Di pöhu xiñho, Jö hinga oxa ya 'yot'ats'oki. Ha nu'u togo tsupi ne ot'a ngu ne'ö, hö ots'e.

³² Hiñham'u xta öhu n'a togo xi xokwa yá da n'a xi m'u goda.

³³ Nu'mu hinxpa pehna Jö nunar ñ'ohönu, hinte xi tsahmö xi 'yot'a nö'ö xi 'yot'mu.

³⁴ Ha nu'u bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nu'ge ga m'uhwi ar ts'oki. Tema da za gi utkagihe.

Ne bi 'yēñ'u har nijö.

Mi jotyá da nu'u mi humamu mi 'bui xiñho

³⁵ Ar Hesu bi 'yode xki t'enga har nijö nö'ö mar godahmö. Bi ma ba honi, ne nu mi dini bi 'ñembabi:

—Ha gi ñ'emüibi ár T'u Jö.

³⁶ Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ndada, togo'ö ne ga ñ'emüibi.

37 Ne bi 'ñenga ar Hesu:

—Xka hyandi. Nö'ö togo gi ñöwipya go ge'ö.

38 Nö'ö mar godahmö bi 'ñenö:

—Tsi Hmu, di ñ'emui'i.

Ne bi ndandihmö bi nsunda.

39 Ar Hesu bi 'ñenö:

—Nuga xta ekwa har ximhai ga ot'a ar ts'ut'wi. Njap'u nu'u goda da xo yá da, ha nu'u xo yá da da ngoda.

40 Nu'mú 'ra ya denga'be pate mi 'buhnu, bi 'yo nö'ö bi möñ'ö ne bi 'ñembabi:

—Xi nuje, hage dar godahe n'ehe.

41 Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'mu gar godahuhmö, hinte ma ts'oki gi tuhu. Ngetho gi eñhu gi hanthu, jange gi tuda ri ts'okihu.

Ár 'bede ar ma'yo

10 ¹ Xa majöni di xi'ahu, nö'ö togo hingi kut'a hár goxthi ár nguñ'o ya deti, ne poxta har jödo, n'ar bë ne ar dakate.

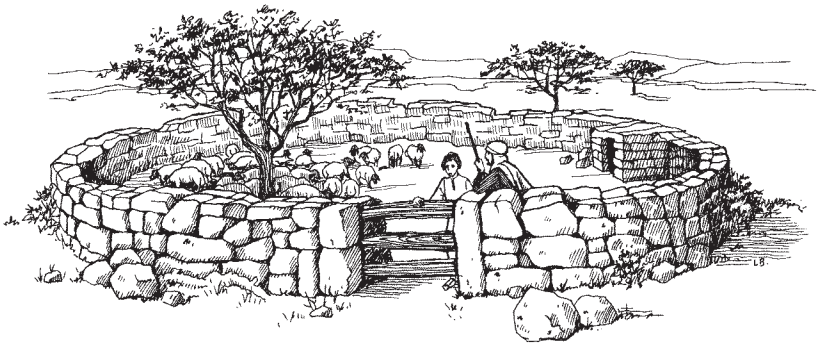
² Ha nö'ö togo kut'a har goxthi, gehnu ar ma'yo.

³ Ar sugoxthi xokwabi, ne ya deti pötwa ár mhö ar ma'yo. Ne nunu da zopa yá thuhu n'a ngu n'a, ne da guki.

⁴ Nu xta bonga nthi gatho yá meti, da m'et'o ar ma'yo, ne nuya deti teni, ngetho pötwa ár mhö.

⁵ Ne nuyá deti hingi tenga ya n'añ'o ma'yo, da nixt'i ngetho hingi pö ya n'añ'o mhö.

⁶ Nunar 'bedenu bi xipabi'u ar Hesu, mödi himbi bö'u teme mi ne nda xipabi.

Ar Hesu ar hoga ma'yo

7 Jange ar Hesu bi mengi bi xipabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, nuga go dar goxthigi habu kut'a ya deti.

8 Gatho nu'u togo xi zo m'et'o, nú'mu hinge ndi tsotka, ma ya bë ne ya dakate, ne nuya deti himbi 'yote.

9 Nuga go dar goxthi. Nö'ö togo da yut'a har goxthi'ö da mpoho, di kut'i ne di poni, ne xta boni da dinga te da zi.

10 N'ar bë honse bi ehe da mpë, da ñhote ne da hwati. Ha nuga xta ehe ga unga ar te, hinge n'ar tetho, n'ar hoga te hiñham'u da göts'i.

11 Nuga go dar hoga ma'yo. Ar hoga ma'yo ent'a ár te da ñönga yá deti.

12 Ha nö'ö togo m'egotho ne hingar ma'yo'ö, hingo yá meti ya deti, xta hyandi da e ar miñ'o, da nixt'i da zop'u ya deti. Ha nunar miñ'o da font'i habu gatho da ma.

13 Njap'u nö'ö togo m'egotho, da nixt'i da ma, ngetho ger 'bego hingi tupa ár muí te da ja ya deti.

14 Nuga go dar hoga ma'yo, ne di pödi togo ma deti, ne numa deti pökagi n'ehe.

15 Jangutho ar Dada pökagi, ne nuga di pöka'ö, ne di ent'a ma te ga ñönga ma deti.

16 Ne 'bu ma'ra ma deti nu'u hingya mengu nunar nguñ'onu. Nu'u n'ehe ma ga tsihi, ma da 'yo ma mhö. N'adar mhunts'i ma da nja, ne n'adar ma'yo.

17 Jö ar Dada xa mökagi ngetho di unga ma te, ne ga pengi ga hönga man'agi.

18 Hinto da hñömga ma te, nuga go di unse. Di pe'sa ar ts'edi ga uni, ne di pe'sa ar ts'edi ga hönga man'agi. Njap'u bi 'bepkagi ma Dada.

19 Nuya xodyo bi mengi bi ñöxhnatho ngetho bi 'yoxa nö'ö bi mönga ar Hesu.

20 Nzeye mi eñ'u:

—Nthexkwi n'ar ts'ondöhi ne xi 'be ár mfeni. Yo'ö gi japamasuhu gi oxu.

21 Ha ma'ra mi enö:

—Nuya te mö, hinda tsä da mönga n'a togo di nthexkwi n'ar ts'ondöhi. Ha n'ar ts'ondöhi hinda tsä da xokwa yá da ya goda.

**Nuyá ndö ya xodyo bi ɔtsa
ar tsi Hmu Hesu**

22 Núnú Herusalen mi ɬat'a n'ar dango mfeni, mi fenga ar pa xki mengi xki n'a'yo man'agi ar nijö, ne nuya pa'ɔ mar ntse.

23 Ha nu ar Hesu mi 'yonu hár m'et'e ar dönganijö, t'embabi ár m'et'e ar Salomon.

24 Nuya ndöxodyo xa bi got'atho ne bi 'ñembabi:

—Ham'ɔ ma gi hyegagihe gi jaje di yomihe. Nu'mu xa majöni go gar Kristo, xikagihe n'agitho.

25 Ar Hesu bi dödi:

—Xta xi'ahu, ne hingi ne gi ñ'emuihu. Nuya 'befi di pefi di pɔta ma Dada, ka nhekip'ɔ togogi, ngu xta xi'ahu.

26 Ne ngu xta xi'ahu, nu'ahu hingi ñ'emuihu, ngetho hingo ma deti'ihu.

27 Nuya ma deti ɔxa ma mhö. Di pöka'ɔ, ha nu'ɔ tengagi.

28 Ne di umba ar te hiñham'ɔ da göts'i, hiñham'ɔ ma da m'edi, ne hinto tsá da zimga ha ma 'ye.

29 Numa Dada togo bi 'rakagi, xa döta ár ts'edi, ne hinto tsá da zimba hár 'ye'ö.

30 Nuga ne ma Dada di n'atho'be.

31 Mi 'yoxa njap'ɔ ya ndöxodyo, bi mengi bi guxya do, mi ne nda hyoxya nk'ahni.

32 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'ɔ:

—Nzeye ya hoga 'befi xta ɔt'e bi pɛhna ma Dada. Tema 'befi'ö hingi hanthu xiñho, ngetho gi ne gi k'ankagihu.

33 Nu'ɔ bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hindi ne ga k'añ'ahe ngetho gi ɔt'a ya hoga 'befi. Di ne ga ɔthe ngetho gi hökwa ár nsu Jö. Gar jö'i nguje, ne gi ñhuxkwi Jö.

34 Ar Hesu bi dötwabi'ɔ:

—Ha hingi enga njawa ha ri t'ofohu: Nuga da enö: Nu'ahu gar jöhu.

35 Nu'mu bi hñu'spabi ya jö nu'ɔ togo bi umba ár mhö, ha nunar T'ofö bi zoju Jö hinto tsá da 'ñenö hinga majöni,

36 nuga togo xpa entk'agi ne xpa penkagi Jö ar Dada, hanja gi engagihu di hökwa ár nsu, honse da mönga ár T'ugi Jö.

37 Nu'mu hindi ɔt'wa ár 'befi ma Dada, yo gi ñ'emuihu.

³⁸ Ha nu'mu di ot'wabi, mödi hingi ñ'emuijihü, ñ'emuihü nuya 'befi di ot'e, ne njap'u gi 'ñet'a ri müihü gi pöhu di 'bu'be Jö ar Dada.

³⁹ Man'agi ya ndöxodyo mi nehmö nda gu, ha bi k'ot'i bi ma.

⁴⁰ Nep'u ar Hesu bi mengi bi ma 'randi ar döthe Hordan, habu m'et'o mi xixthemö ar Xuwa, ne ka ba kohnu'ö.

⁴¹ Ne nzeye ya jö'i mi pa mi tsudi, ne mi eñ'u:

—Majöni nunar Xuwa hinte ma nt'udi bi 'yot'e. Mödi njap'u, gatho nö'ö bi xikagihü mi nonga ar Hesu, xi tho njap'u.

⁴² Ne nzeye ya jö'i bi ñ'emuinu.

Ár ndöte ar Lasaro

11 ¹ Mi hñenga n'ar ñ'ohö már thuhu Lasaro me Betania, ar t'ulo hnini habu mar mengu ar Maria, ne ár juhwe ár thuhu ar Marta.

² Ar Lasaro nö'ö mi hñeni, már indö ar Maria, togo xki go'spa ar hogañuni hár wa ar Hesu, ne mi ju yá xtö mi thukwabi.

³ Nuya 'behñö mi njuhwe bi mempa ar mhö nda nsipa ar Hesu njawa:

—Tsi Hmu, nö'ö togo xa gi mödi hñeni.

⁴ Mi nsipa ar Hesu njap'u ne bi 'ñeñ'ö:

—Nunar hñeninü hingar ndöte. Njap'u ma da nheki ár nsunda Jö, ne njap'u da nsundabi ár T'u Jö n'ehe.

⁵ Ha nu ar Hesu xa mi mö ar Marta, ár juhwe ne ár jödö Lasaro, nuya hñuyü mi nku.

⁶ Ne nú'mu mi 'yo mi hñenga ar Lasaro, bi gohnu ma yopa habu mi 'bui.

⁷ Mi tho nuya yopa, ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Möhö Nhudea man'agi.

⁸ Nuyá maxte bi 'ñembabi:

—Utate, hingar yapa nuya ndöxodyo mi ne nda hyo'a nk'ahnitho. Yo'ö gi ne gi penga injanu man'agi.

⁹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hage hingi pöhu, nunar pa pe'sa 'ret'amayoho xenimpa.

Nu'u togo 'yo 'bu mpa, hingi nthewi ya mfets'e, ngetho yot'wa ar ñot'i yot'a ar ximhai.

¹⁰ Ha nö'ö togo 'yo 'bu xui, da nthewi ya mfets'e, ngetho hiñ'othobi ar ñot'i.

11 Mi wadi bi xipabi njap'u, bi 'ñembabi n'ehe:

—Ma tsi ñ'ohu Lasaro öhö. Ma ga a.

12 Nuyá maxte bi 'ñem'u:

—Tsi Hmu, nu'mu ötho, da dix'mu.

13 Nunar Hesu mi nomba ár ndöte ar Lasaro, ha nu'u mi hu yá mui ar t'öhötho.

14 Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi xiño:

—Ar Lasaro xi du.

15 Di johya hinda 'buhnu nú'mu mi hñeni. Gehnu ri ñhohu, ngetho njanu da te ri ñ'emuihu. Möhö ma ga k'ö'su.

16 Nu'mu bi 'ñenga ar Toma nö'ö mi t'embabi ar Didimo ngetho xki m'uhwi man'ár ku, bi 'ñemba nuyá mimaxtewi:

—Möhö n'ehe, ga tuwihu mahyegi'ö.

Ar Hesu juxa nu'u xi du ne unga ar te

17 Mi zonga ar Hesu habu mi 'bu ar Lasaro, bi nsipabi mi pe'sa goho mpa xki t'agi.

18 Ar hnini Betania 'bu get'u ar hnini Herusalen, ngu n'atenthebe ya wëni ár yap'u.

19 Ne nzeye ya xodyo xki ma ba k'ö'sa ar Marta ne ar Maria, nda hñu'mba yá mui ngetho xki du yá indö.

20 Nu mi 'yo ar Marta ndi 'ñe ar Hesu hár ngu, bi ma ba thödi. Ha nunar Maria bi gota har ngu.

21 Ne ar Marta bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mu xka 'buhmowa, ma indö hinxi duhmö.

22 Mödi di pöpya n'ehe, gatho nö'ö te gi 'yapa Jö da 'ra'i.

23 Ha ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ri indö ma da mengi da nte man'agi.

24 Nep'u ar Marta bi 'ñembabi:

—Di pödi, har ngöxpä ma da mengi da ntenu, xta mengi da nte gatho nu'u xi du.

25 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nuga di juxa nu'u xi du, ne di unga ar te. Nu'u togo ñ'emui, mödi xi du, da mengi da nte.

26 Nu'u togo 'bui ne ñ'emui, hiñham'u da du. Ha gi ñ'emui nö'ö di xi'a'i.

27 Ar Marta bi 'ñembabi:

—Hö tsi Hmu'i, di ñ'emui go gar Kristo ár T'u Jö, ndi to'mhe nda ekwa har ximhai.

Ar Hesu bi nzonga hár t'agi ar Lasaro

28 Ngu mi wadi bi mönga njap'u ar Marta, dama ba xipa ar Maria ár juhwe, txi 'ramtx'u bi 'ñembabi:

—Xi zokwa ar Utate ne top'a'i.

29 Nu mi 'yo'ö, dama bi m'ai ma ba k'öts'i.

30 Ar Hesu hinxki yut'atho har hnini, ka xki gohnutho habu ma ba thö ar Marta.

31 Ha nuya xodyo mi 'buhnu hár ngu ar Maria mi hu'mba ár muí, mi hyant'u dama bi nangi bi bongar har ngu, bi deñ'u, ne mi enga n'a ngu n'a:

—Di ma da nzonga hár t'agi ár indö.

32 Ar Maria nu mi zonga habu mi 'bu ar Hesu, mi hyandi bi ndandihmö hár wa, ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mu xka 'bukwa, hinxi duhmö ma indö.

33 Nu mi hyanda ar Hesu xa mi zonga ar Maria, ne nuya xodyo mi ñ'owi xa mi zoñ'u n'ehe, xa bi ko ár muí ne xa bi zamañ'u.

34 Ne bi 'ñeñ'ö:

—Habu ga 'yahü.

Nu'u bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'ihe, ba e gi hyandi.

35 Ne ar Hesu bi nzoni.

36 Nuya xodyo bi 'ñenga n'a ngu n'a:

—Hyanthu tengu mi mödi.

37 'Ra bi 'ñeñ'u:

—Gehnu togo bi xokwa ár da ar goda. Hage hinge mi tsä te nda mefi ne hinxi duhmö ar Lasaro.

Ar Lasaro bi mengi bi nte

38 Ar Hesu xa bi zamañ'u man'agi, bi ma ba k'ö'spa ár t'agi, mi 'bu ha n'ar oki, ne mi kota n'ar döta do.

39 Bi 'ñenga ar Hesu:

—Hñöju ar do.

Ha nu ar Marta ár nju nö'ö xki du, bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, xi xöt'i, ngetho pe'sa goho mpa xi du.

40 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ha hinxta xi'i, nu'mu gi ñ'emui ma gi hyandwa ár nsunda Jö.

41 Nep'u nuya jö'i bi hñöka nö'ö ar do mi kot'a ár goxthi habu xki t'a ar Lasaro, ne ar Hesu bi no'sa mhets'i ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Dada'i, di jamödi xka 'yoxa nö'ö xta a'a'i.

42 Di pödi hyax'mu gi oxkagi. Nú'mu da mönga njap'u, di hong nuya nze ya jö'i xi mhunts'i, da ñ'emui go xka penkagi.

43 Mi wadi bi mönga njap'u, bi mafi nts'edi ne bi 'ñenö:

—Lasaro, ponga nthi.

44 Ne nö'ö xki duhmö, ba poni mi sot'a ya xuni dutu yá 'ye ne yá wa, ne mi 'baxa n'ar nthu'mxi ár ñö. Ar Hesu bi ñemba ya jö'i:

—Xothwu ya dutu, hehu da ma.

Ya ndöxodyo bi nkohi

hanja nda hyo ar Hesu

(Mt. 26:1-5; Mr. 14:1-2; Lk. 22:1-2)

45 Nzeye ya xodyo nu'u ma ba hu'mba ár mu ar Maria, mi hyant'u nö'ö bi 'yot'a ar Hesu, bi ñ'emui.

46 Ha ma'ra bi ma ba xipa ya denga'bepate nö'ö xki 'yot'a ar Hesu.

47 Nu'mu nuya ndömöjö ne ya denga'bepate bi 'yot'a n'ar mhunts'andö, ne bi 'ñeñ'u:

—Te ga pehuya. Ngetho nunar ñ'ohonu ot'a nzeye ya nt'udi.

48 Nu'mu ga hehutho njap'u, gatho ya jö'i ma da ñ'emui. M'efa da e ya me Nroma da hwata ma nijöhu ne ma hninihu.

49 Nu ar Kaifas n'a nuya möjö mar döngamöjö nor jeye'ö, bi ñembabi'u:

—Nu'ahu hinte gi pöhu.

50 Hinxka beñhu, xiñho n'ar ñ'oho da unga ár te da pota gatho ar hnini, ne njap'u gatho ma haihu hinda m'edi.

51 Himbi bense nö'ö bi möñ'ö. Ngetho mar döngamöjö nunar jeye'ö, jange Jö bi umba nö'ö bi mö. Mi enö, nunar Hesu ma nda unga ár te nda pota ya mengu nunar hai'ö.

52 Ne hinge honse nor hainu, gatho yá bötsi Jö habu gatho xi nxani, da munts'a n'atho.

53 Jange nor pa'ö nuya ndöyü bi nkohi nda hyo.

54 Nu'mu ar Hesu bi hyegi mi 'yo ha yá nthandi ya ndöxodyo. Bi ma get'u ha ya ot'at'oho ha n'ar hnini ár thuhu Efrain, ne ka bi gohwinu yá maxte.

⁵⁵ Mi 'bap'u_{tho} ar baxjwa, n'ár dango ya xodyo. Nzeye ya jö'i ha yá hai'u bi m'et'o bi ma'u har hnini Herusalen, ma ba nt'axki.

⁵⁶ Nú'mu mi 'buhnu har dönganijö mi hongar Hesu, ne mi engar n'a ngu n'a:

—Te gi beñu. Hage hinda e ar dangopya 'mu.

⁵⁷ Ha nuya ndömöjö ne ya denga'bepate xki xipabi ya jö'i, nö'ö togo nda bödi habu ndi 'bui, nda da ne nda nju nda njot'i.

**Ar Hesu bi njo'spabi n'ar
hogañuni núnu Betania
(Mt. 26:6-13; Mr. 14:3-9)**

12 ¹ Nú'mu mi 'be 'rato mpa nda zo ar baxjwa, ar Hesu ba e har hnini Betania, habu mi 'bu ar Lasaro nö'ö xki duhmö ne bi mengi bi ko'spa ár te man'agi.

² Ne ka bi t'ot'wabinu n'ar t'oxi. Ar Marta go mi poxa ar mexa, ne ar Lasaro mi huhwinu har mexa n'ehe.

³ Ar Maria n'a mbi hñö n'ar xito, mi ñ'enga ngu made nt'eni n'ar hogañuni xa mar mhödi, ne bi go'spa ár wa ar Hesu. Ne bi gu yá xtö mi thukwabi, ne xoge ar ngu bi ñuxa nor hogañuni'ö.

⁴ Ne bi 'ñenga ar Huda Iskariote ár t'u ar Simu, n'a nuyá maxte togo ma nda da m'efa:

⁵ —Yo'ö himbi 'ba nunar hogañuninu, xi t'a n'a njeje ár nthöhö n'ar jö'i, ne xi themba ya tsi hyoya.

⁶ Ar Huda bi mönga njap'u, hinga mi tupa ár mu ya hyoya. Bi mö ngetho már bë, ha go mi hö'ö ar 'rozöbojö, ne mi ju nö'ö mi ne'ö.

⁷ Ha nunar Hesu bi 'ñembabi:

—Hyehnu. Xi goxka ar hogañuni xki kwati to'ma ár pa ma nt'agi.

⁸ Ngetho nuya hyoya hyax'mu ma gi 'buhwihu, ha nuga hinga hyax'mu ma ga 'buhwihu.

Ar nkohi nda tho ar Lasaro

⁹ Nzeye ya xodyo bi bödi ar Hesu mi 'buhnu Betania, ba e'u ma ba k'öni. Ne hinga honse'ö, mi ne nda nu'u n'ehe ar Lasaro togo xki mengi xki nte man'agi.

¹⁰ Nu'mu nuya ndömöjö bi nko'u nda hyo ar Lasaro n'ehe.

¹¹ Ngetho nö'ö xki t'ot'wabinu, bi japa nzeye ya xodyo xki 'wege ne xki ñ'emui ar Hesu.

Ar Hesu bi yut'a
Herusalen ngu n'ar ndö mi tho'mi
(Mt. 21:1-11; Mr. 11:1-11; Lk. 19:28-40)

¹² Ár hyax'ö nzeye ya jö'i xki 'ñe ar dango. Mi 'yo'u ndi 'ñe ar Hesu Herusalen,

¹³ bi doka ya dēnthi, ne bi ma ba thödi xa mi mafi mi eñ'u:

—Xa nsunda Jö. Njöpa ár m'ehni Jö, gehnu ár ndö ya me Israel.

¹⁴ Ar Hesu bi dinga n'ar tsi n'oge ne bi ntoge, njap'u nda tho ngu mönga har T'ofu habu enö:

¹⁵ Yo gi ntsuhu, menguhu Sion;
 hyanthu ba ehnu ri Ndöhu,
 nto n'ar tsi n'oge.

¹⁶ Nuyá maxte himbi zo yá mfeni n'agitho yo'ö xki thogi njap'u. Nú'mu mi menga hár nsunda ar Hesu, ka bi beñ'u xki t'ot'a gatho nuna tema xki njapi.

¹⁷ Ne mi damajöni nuya mi 'buhwi hár t'agi ar Lasaro, nú'mu mi mat'i ne bi ko'spa ár te xki du.

¹⁸ Jange nuya jö'i ba e bi dödi, ngetho xki 'yo'u xki 'yot'a ar Hesu nunar nt'udinü.

¹⁹ Ha nuya denga'beplate bi 'ñense n'a ngu n'a:

—Hinte xi za te xka pēhu. Hyanthuhmö gatho ya jö'i di ma teni.

'Ra ya me Gresia mi hongu ar Hesu

²⁰ 'Ra ya me Gresia mi 'buhnu, xki ma nda ndönga Jö har dango n'ehe.

²¹ Ne nuyu bi wat'a habu mi 'ba ar Lipe ar me Betsaida har hai Ngalilea, ne bi 'yapa ar möte bi 'ñeñ'u:

—Tata, di ne ga hanthe ar Hesu.

²² Ar Lipe bi ma ba xipa ar Andre, ne bi ma ba xipabi'u ar Hesu.

²³ Ar Hesu bi dötwabi'u ne bi 'ñenö:

—Xi zo ar pa da hñönga ár nsunda mhets'i Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

²⁴ Xa majöni di xi'ahu, nu'mu n'ar ndat'ei hinda zo har hwöhi ne da du, da gose. Ha nu'mu da du, da unga nzeye ar sofo.

²⁵ Nö'ö togo xa mö ár te, da 'bedi. Ha nö'ö togo da utsa ár tewa har ximhai, ma da me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

26 Nö'ö togo ne da meṗkagi, dá deṅgagi, ne habu ga 'buḱa ka da m'uhnu n'ehe. Nu'u togo da meṗkagi, ma Dada da 'ñe'spa ár nsu.

Ar Hesu bi mö ma nda tho

27 Nupya xa di tu ma mu. Te ga apa Jö ma Dada. Hage ga embabi: Nöngagi hinga tho nunar thogi ba ep'u. Hinda tsa, ngetho xta e ga tho'ö.

28 Ma Dada'i, japa da nsunda ri thuhu.

Bi nheki 'mu n'ar mhö ndi 'ñe mhets'i mi enö:

—Xa xta japi xi nsunda, ne ga japi da nsunda man'agi.

29 Mi 'buhnu nzeḃe ya jö'i nu'u bi 'yoxa nunar mhönu.

'Ra mi enö xki t'o n'ar ñuni, ma'ra mi enö n'ar enxe xki zo ar Hesu.

30 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hinge ma ñhoga nunar mhö xpa ehnu mhets'i, xpa hoñ'a ri ñhohu.

31 Xi zo ar pa ya meximhai ma da thö'spa majöni, ne ar ts'ondöhi ár ndö nunar ximhainu, ma da thömba ár ts'edi.

32 Nuga, nú'mu xta njuxka har hai ne da ts'utkagi, ma ga tsigase gatho da hyongagi.

33 Bi mönga njap'u, ne nda födi hanja nda du.

34 Ya jö'i bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nuḃe xta pöhe enga har t'ofu, nunar Kristo hinda ma da göxa ár mu. Yo'ö gi enö ma da njuxa Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Togo Nuna ba e bi Njö'i 'mu.

35 Ar Hesu bi 'ñembabi 'mu:

—Höṅse ma'ra ya tsi pa ma gi 'buhwihu ar ñot'i. 'Yohu núpya gi pe'su ar ñot'i, yo ma da zu'ahu ar 'beḃui. Ngetho nu'u 'yo har 'beḃui hingi handi habu di ma.

36 Jange núpya gi 'buhwihu ar ñot'i, ñ'emuibihu ne gi mbötsihu ar ñot'i.

Njap'u bi mönga ar Hesu. M'efa bi ma ba ñ'öni habu hinge nda hyant'u.

Ya xodyo himbi ñ'emui bi ar Hesu

37 Mödi ar Hesu xki 'yot'a nzeḃe ya nt'udi ha yá hmi ya xodyo, nu'u himi ñ'emui.

38 Bi njanu ne nda tho ngu xki mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

Tsi Hmu'i, hinto xi jamfi nö'ö di möñhu.

Hinto xi ñ'emui nuya döta nt'udi xka 'yot'e.

³⁹ Himi tsá nda ñ'emui'u, ngetho bi ñenga ar Isaia n'ehe:

⁴⁰ Jö bi gotwa yá da, ne bi japi bi me yá mfeni,

Njap'u hinda xo yá da da hyandi,

ne hinda kwata ha yá mui,

ha nuga da tsá ga umba ar nzaki.

⁴¹ Ar Isaia bi mönga njap'u nú'mu mi hyandwa ár nsunda, ne bi damajöni togonu.

⁴² Mödi njap'u, nzeye ya xodyo bi ñ'emui bi ar Hesu, mödi himi damajöni, ngetho mi tsu ya denga'bepate nda 'yenga ha yá nijö.

⁴³ Ngetho mi honi nda ñe'spa yá nsu ya jö'i, hinge Jö.

**Ya jö'i ma da duxa yá ts'oki ngetho himbi
ñ'emui nö'ö bi mönga ar Hesu**

⁴⁴ Ar Hesu bi ñö nts'edi bi ñenö:

—Nö'ö togo ñ'emui gi, hinge honse ñ'emui gi, ñ'emui togo xpa penkagi n'ehe.

⁴⁵ Ne nö'ö togo handgagi ma m'ui, handwa ár m'ui nö'ö togo ba penkagi.

⁴⁶ Nuga go dar ñot'i, xta ekwa har ximhai. Gatho nu'u togo da ñ'emui gi, hinda m'u har 'bexui.

⁴⁷ Nö'ö togo xi 'yoxa nö'ö xta mö ne hinda 'yot'e, hingo ma ga ent'wa ár mfei. Ngetho hinxta eka ga ent'wa ár mfei ya meximhai, xta e ga poka'u.

⁴⁸ Nö'ö togo utsagi ne hinge ne da ñ'emui nö'ö di mö, ñe togo da 'yent'wa ár mfei, gehnu ar mhö xta xi'ahu, go da 'yent'wa ár mfei'ö har ngöxapa.

⁴⁹ Ngetho hinxta bense nö'ö xta mö. Ma Dada togo ba penkagi, bi xikagi teme ga mö ne ga xipa ya jö'i.

⁵⁰ Ne di pödi, nö'ö te xi 'bepkagi, gehnu da xi'ahu, ne da 'ra'ahu ar te hiñham'u da göts'i. Jange nö'ö di mö di tenda ngu xi xikagi ma Dada.

Ar Hesu bi xukwa
yá wa yá maxte

13 ¹ Mi 'bap'utho ar dango mbaxjwa. Ar Hesu mi pödi xki zo ar pa nda zokwa ar ximhai, ne nda menga habu bi 'bu ár Dada. Nö'ö bi mödi nu'u mi 'bukwa har ximhai mi teni, xa bi mö'u gatho ya pa bi m'ukwa.

² Ha nú'mu mi nt'ox'u, ar ts'ondöhi xki wadi xki 'yent'wa hár mu ar Huda Iskariote, ár t'u ar Simu, nda da ar Hesu.

³ Mi pö ar Hesu ár Dada xki 'yent'wa gatho hár 'ye, ne xki 'ñe habu mi 'bu'ö, ne ma nda mengnu man'agi,

⁴ jange mi nt'oxi, n'a mbi nangtho, bi mo ár pat'i, bi gu n'ar dutu bi böt'i.

⁵ Nep'u bi xit'a ar dehe ha n'ar döngmohi, ne bi ndui bi xukwa yá wa yá maxte. Ne mi ju ar dutu mi böt'i, mi thukwabi.

⁶ Ha nú'mu ma nda xukwabi yá wa ar Pedro, bi 'ñeñ'ö:
—Ma tsi Hmu'i, hage ma gi xuga ma wa.

⁷ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nö'ö tema di pepya hingi tso ri mfeni, ne m'efa ma gi pödi.

⁸ Ar Pedro bi 'ñembabi:

—Hinga ñhegi gi xuga ma wa.

Ar Hesu bi döti:

—Nu'mu hinga xuk'a'i, hinte ma njawi.

⁹ Ne bi 'ñenga ar Simu Pedro:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mú, honge honse gi xuga ma wa, xuga ma 'ye ne ma ñö.

¹⁰ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nö'ö togo xi wadi xi nxaha, xi nt'axki, honse mahyoni da xuka yá wa. Ne nu'ahu xi nt'axk'a'ihu, mödi hingi gathohu.

¹¹ Ngetho mi pö'ö togo ma nda da, jange bi 'ñenö: Hinga gatho xi nt'axk'a'ihu.

¹² Nú'mu mi wadi bi xukwa yá wa yá maxte, bi gu bi mat'a ár pat'i, ne bi mengi bi hñu har mexa, bi 'ñembabi'u:

—Ha gi pöhu tema di bonga nö'ö xta ja'ahu.

¹³ Nu'ahu gi engagihu dar Utate ne dar Hmu. Majöni nö'ö gi xiju, ngetho hö njap'u.

¹⁴ Ngu xka möñhu, nuga dar Hmu ne dar Utate xta xuk'ahu ri wahu. Nu'ahu n'ehe mahyoni gi xukwabihu yá wa n'a ngu n'a ri ñ'ohu.

15 Nuga xta ut'ahü gi tenthü ngu xta otka, njap'ü gi 'yothu n'ehe.

16 Xa majöni di xi'ahü, n'ar 'bego hingi töpa ár nsu ár Hmu, ngu n'ar m'ehni hingi töpa ár nsu togo xi mehni.

17 Nu'ahü gi pöhu nö'ö di xi'ahü, ne nu'mü gi 'yothu, xa xi njöp'ahü.

18 Hinga gatho'ihü di noñ'ahü, di pöka togo xta hwañ'ahü. Hõnse mahyoni da thogi ngu mönga har T'ofõ habü enõ: Nö'ö togo di ñhe'be ar thuhme, bi guxa ár 'ye bi doxkagi.

19 Di xi'ahüpya hingi thotho, ne nú'mü xta thogi, gi ñ'emüihü go geke.

20 Xa majöni di xi'ahü, nö'ö togo numansu ma m'ehni, numansugi. Ha nö'ö togo numansugi, numansu togo ba penkagi.

Ar Hesu bi mö nda da ar Huda

(Mt. 26:20-25; Mr. 14:17-21; Lk. 22:21-23)

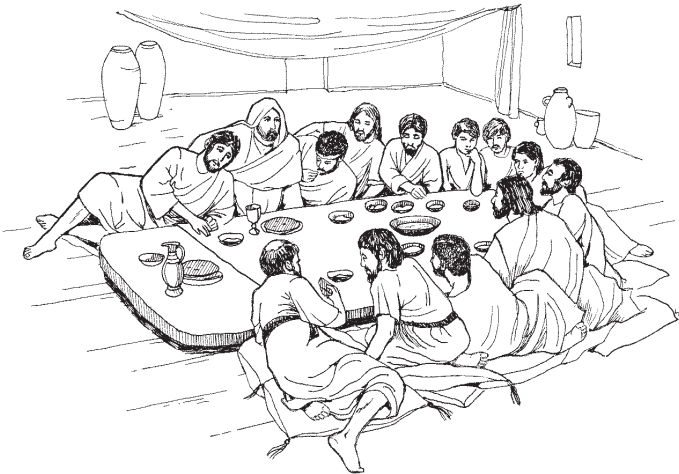
21 Mi wadi bi mönga njap'ü ar Hesu, xa bi du ár müi, ne bi 'yot'wa ar 'ñu yá maxte tema ndi bõnga nuya mhõ, ne bi 'ñenõ:

—Xa majöni di xi'ahü, n'a gi 'buhüwa ma gi dagagihü.

22 Nuyá maxte mi nk'õt'a n'a ngu n'a, himi pö'ü togo mi nõni.

23 N'ár maxte togo ar Hesu xa mi mödi, mi huhwi get'ü.

24 Jange ar Pedro bi ja ár 'ye nda 'yambabi togo mi nõni.

²⁵ Nu'mú, nunar mǎxtenu bi njwaxa hár tiñö ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, togo'ö.

²⁶ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nö'ö togo ma ga umba ar thuhme xi mobo, go ge'ö.

Bi mo ar thuhme ne bi umba ar Huda Iskariote ár t'ü ar Simu.

²⁷ Mi wa ar Huda bi zi nunar xenithuhmenu, ar ts'ondöhi bi yut'a hár mfeni. Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nö'ö ma gi pefi, 'yot'a ngut'a.

²⁸ Nu'ü mi huhnu har mexa, hinto bi bödi yo'ö mi xipabi njap'ü.

²⁹ 'Ra mi beni mi emba ar Hesu: Di ma ba tanga tema di hoñhu har dango. Wa mi embabi nda ma nda umba n'a tui ar bojö ya hyoya, ngetho ar Huda go mi kwata ar bojö.

³⁰ Nú'mü mi wadi bi zi ar xenithuhme, dama bi boni bi ma. Mar m'exui 'mü.

Ar 'ra'yo 'bepate

³¹ Nu mi bon'ö, ar Hesu bi 'ñenö:

—Nupya ma da nheki ár nsunda Togo ba e bi Njö'i, ne ma da ñ'u ár nsunda Jö xta tho ya thogi.

³² Nú'mü xta ñ'u ár nsunda Jö, Jö ma da ñ'u ár nsunda'ö n'ehe, ne ngut'a ma da njap'ü.

³³ Ma tsi bötsi'ihu, hinga ma ga 'buhwihu nzeye ya pa. Ma gi hyongagihu, ne ngu xta xipabi ya xodyo, di xi'ahu n'ehe: Habu gar maga, hinda tsä gi möhu.

³⁴ Di 'bep'ahu n'ar 'ra'yo 'bepate, gi mhöhu n'a ngu n'a. Ngu xta mö'ahu, njap'ü gi mhöhu n'ehe.

³⁵ Nu'mü xa majöni gi mhöhu n'a ngu n'a, njap'ü gatho ya jö'i ma da bödi ma mǎxte'ihu.

Ar Hesu bi mö ma nda konga ar Pedro (Mt. 26:31-35; Mr. 14:27-31; Lk. 22:31-34)

³⁶ Ar Simu Pedro bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, habu gi ma.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Habu gar maga, hinda tsä gi tengagipya, mödi m'efa hö, gi tengagi.

³⁷ Ar Pedro bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, yo'ö hingi tsa ga teñ'apya. Di 'bui ga unga ma te ga teñ'a'i.

³⁸ Ar Hesu bi döti:

—Hage gi 'bui gi unga ri te. Xa majöni di xi'a'i, m'et'o ma gi kongagi hñu'gi, ne ka da ma ar boxi.

**Ar Hesu ger 'ñu'ö di ma n'a
habu bi 'bu ar Dada**

14 ¹ Yo gi tu ri mu_{ih}u. Gi ñ'em_uih_u Jö, ñ'em_uigih_u n'ehe. ² Núnu habu bi 'bu ma Dada, bi ja nze_ye ya ngu. Nu'mu hindi njap'u, xta xi'ahu n'agitho. Gar man_u 'mu, ma ga hok'ahu habu gi 'bu_hu.

³ Ne xka ma ga hok'ahu habu gi 'bu_hu, ma ga pengase ga tsix'ahu, ne njap'u mahyegi ga 'bu_huihu, ne habu ga 'buka ka gi 'bu_hunu n'ehe.

⁴ Gi pöhu habu gar ma, ne gi pöhu ar 'ñu.

⁵ Ar Toma bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, hindi pöhe habu gi ma. Hanja ma ga pöhe ar 'ñu.

⁶ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nuga dar 'ñu, dar majöni ne dar te. Hinjo'o togo da zonga habu bi 'bu ma Dada nu'mu hindi tengagi.

⁷ Nu'mu gi pökahmögih_u, gi pöhmöh_u ma Dada n'ehe. Di ndu ar pania, xka pöhu ne xka hyanthu.

⁸ Ha ar Lipe bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, honse di nehe gi utkagihe ar Dada.

⁹ Nu'mu ar Hesu bi 'ñenö:

—Xta 'bu_hwih_u nze_ye ya pa. Hanja hinxka pökagi, Lipe. Nö'ö togo xi hyandgagi, xi hyanda ma Dada. Hanja gi enge: Utkagihe ar Dada.

¹⁰ Hage hingi ñ'em_ui di n'at'be ar Dada. Nuya mhö di xi'ahu, hinxta bense, ngetho ar Dada togo di 'bu'be go ot'a ar 'befi'ö.

¹¹ Ñ'em_uih_u nuga di n'at'be ar Dada. Nu'mu hingi ñ'em_uigih_u nö'ö di mö, ñ'em_uigih_u ngetho di ot'a nuya 'befiyu.

¹² Xa majöni di xi'ahu, nö'ö togo ñ'em_uigi ma da 'yot'a nuya 'befi di otka n'ehe, ne da dökagi da 'yot'e, ngetho gar maga habu bi 'bu ma Dada.

¹³ Ne gatho nö'ö tema gi 'yafu ma Dada gi thötju ma thuhuga, nuga ma ga ot'ahu, ne njap'u nuga ar T'ugi ga e'spa ar nsu ar Dada.

¹⁴ Nu'mu tema gi 'yafu Jö gi thötju ma thuhu, ga otga.

Ar Hesu bi mö nda mehna ár Hñö Jö

¹⁵ Nu'mu gi mökagihu, 'yo_{th}u nö'ö di 'bep'ahu.

¹⁶ Ne nuga ma ga apa Jö ma Dada da meñ'ahu man'a togo da hup'a ri mu_ihu, ne ma gi 'bu_hwihu gatho ya pa.

¹⁷ Ge'ö ár Hñö Jö togo mönga majöni. Ne nuya jö'i hingya gamfi hinda tsá da hñöñ'ö, ngetho hingi handi, ne hingi pö'u togo'ö. Ha nu'ahu hö, gi pöhu, ngetho gi 'bu_hwihu, ne ma da m'u ha ri mu_ihu.

¹⁸ Hinga ma ga hek'asehu. Ga pengi ga 'bu_hwihu man'agi.

¹⁹ Ma'ra ya tsi patho, ne nuya jö'i hinda ma da hyandgagi, ha nu'ahu ma gi hyandgagihu. Ngetho nuga di te, nu'ahu n'ehe ma gi ntehu.

²⁰ Nuya pa'u ma gi pöhu di n'atho'be ma Dada, ne gi n'at'wihu ma m'ui, ne di n'at'wi ri m'uihu.

²¹ Nö'ö togo ot'a nö'ö di 'bepabi, go mökagi. Ne nö'ö togo mökagi, ma Dada ma da mödi n'ehe, ne nuga ma ga mödi, ne ma ga ñ'udi da hyandga ma m'ui.

²² Nu'mú ar Huda (hinge ar Iskariote) bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, yo'ö hönse ma gi ñ'udi ga hant'ahe ri m'ui, ha nu ma'ra ya jö'i hin'ö.

²³ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nö'ö togo mökagi, da 'yot'a nö'ö di mö. Ne ma Dada da mödi, ne ga e'be ga 'bu_he n'at'wu'ö.

²⁴ Nö'ö togo hingi mökagi, hingi ot'a nö'ö te di mö. Ha nö'ö ar mhö xka 'yo_hu, hingo xta mönse, ár meti ma Dada togo xpa penkagi.

²⁵ Xta xi'ahuyu núpya di 'bu_hwihu.

²⁶ Ha nunár Hñö Jö togo ar Humamui, ma da mehna ma Dada potka ma thuhu, go da ut'ahu ne da beñ'ahu gatho te xta xi'ahu.

²⁷ Di tsok'ahu gi 'bu_hu n'ar hogam'ui ngu di 'bu_hka, hinge ngu nunar m'ui unga ar ximhai. Jange yo gi tu ri mu_ihu, yo gi ntsuhu.

²⁸ Ngu xka 'yo_hu xta xi'ahu, ma ga ma, ne ga pengi ga 'bu_hwihu. Nu'mu gi mökhmöhü, xka njohyahu nú'mu nda xi'ahu: Gar ma habu 'bu ma Dada. Ngetho töpka ma nsu.

²⁹ Di xi'ahupya nö'ö hinxi thotho, ne nú'mu xta njap'u gi ñ'emuihu.

³⁰ Hinga ma ga ñöwihü nzeÿe ya pa, ngetho ba ep'ü ár ndö nunar ximhainü, ne nö'ö hinte di nja'be.

³¹ Di ne da bö ya meximhai di mö ar Dada, jange di ot'a ngu 'bepkagi'ö. Nanju, möhö ga poñhüwa.

Ar 'bai'obxi ne yá 'ye

15 ¹ Nep'ü ar Hesu bi 'ñembabi yá maxte: —Nuga go dar 'bai'obxi majöni, ne ma Dada gehnü togo su.

² Nu'ü togo di 'bü'be, jangu yá 'ye ar 'bai'obxi. Nu'ü yá 'ye uni, nö'ö togo su da hoki xiñho, honi xa da du. Ha nu'mü hinte uni, da meki.

³ Nu'ahü xi hok'ahü xiñho nuya mhö xta xi'ahü.

⁴ Kwathü ga 'bühwihü. Jangu ar 'yeza hingi tsä te da uni nu'mü hingi thöt'a hár 'bai, njap'utho'ihü n'ehe, nu'mü hindi 'bühwihü, hinte mañho gi uñhü.

⁵ Nuga go dar 'bai'obxi, ha nu'ahü yá 'ye. Nö'ö togo di 'bü'be, nunü xa unga ar ñho. Ha nu'mü hindi 'bü'be, hinte tsä te da mefi.

⁶ Nö'ö togo hindi 'bü'be, ma da t'enga har ñöni ngu n'ar 'yeza, ne da 'yot'i. Nep'ü da njo, ne da t'u'sa har tsibi habü da nzö.

⁷ Nu'mü xa gi umba ri müihü ga 'bühwihü, ne di oda ri mfenihü ma mhö, 'yahü gatho nö'ö gi nehü ne da t'a'ahü.

⁸ Nu'mü xa gi uñhü ar ñho, njap'ü nheki ár nsunda ma Dada, ne njap'ü gi 'ñuhü go ma maxte'ihü.

⁹ Ngu xi mökagi ar Dada, njap'u di mö'ahü n'ehe. Yo ma gi 'wehü, 'buhü ha ma mhöte.

¹⁰ Nu'mü gi 'yothü nö'ö xta 'bep'ahü, gi 'buhü ha ma mhöte 'mü, jangu xta ot'a nö'ö xpa 'bepkagi ma Dada, ne di 'bü hár mhöte'ö.

¹¹ Di xi'ahü njap'u ne ga thok'ahü ma johya, ne da nxoge ri johyahü.

¹² Gehnü ma 'bepate: Gi mhöhu n'a ngu n'a ngu xta mö'ahü.

¹³ Hiñ'otho man'ar mhöte di töpa ár nsu, da unga ár te da po yá ñ'ohü.

¹⁴ Nu'ahü go ma ñ'ohü nu'mü gi 'yothü nö'ö di 'bep'ahü.

¹⁵ Nupya hindi nu'ahü ngu n'ar 'bego, ngetho n'ar 'bego hingi pödi tema pe ár hmu. Ha nu'ahü ma ñ'ohü, ngetho gatho nö'ö xta ode xi mönga ma Dada, xta xi'ahü n'ehe.

¹⁶ Nu'ahü hinga hwankagihu, nuga go da hwañ'ahü, ne xta ex'ahü gi möhu, ne da nheki ri hoga 'befihu hiñham'u da thege. Njap'u gatho nö'ö gi 'yafu ma Dada gi potju ma thuhu, da 'ra'ahü.

¹⁷ Nö'ö di 'bep'ahü: Mhöhu n'a ngu n'a.

Nu'u hingya gamfi ma da utsa'ihu

¹⁸ Nú'mü xta utsa'ihu ya jö'i, beñhu bi utsagiga m'et'o.

¹⁹ Nu'mü ár meti'ihühmö ar ximhai, nuya meximhai da mö'ahü ngu mö yá mi meximhaiwi. Ha nu'ahü hingyá meti'ihu, ngetho nuga nú'mü nda hwañ'ahü, da zoñ'ahü mateda ya meximhai, jange utsa'ihu.

²⁰ Beñhu nö'ö xta xi'ahü, ar 'bego hingi töpa ár nsu ár hmu. Nö'ö togo xi utsagi, ma da utsa'ihu n'ehe. Ha nu'mü xi 'yot'a nö'ö xta mö, ma da 'yot'ahü nö'ö gi xipabihu n'ehe.

²¹ Ha nu'u togo da utsa'ihu, ma da jap'u ngetho xka ñ'emüigihu, ne hingi pö'u togo xpa penkagi.

²² Nu'mü hinxta ekahmö ne hinxta zohmö nuya jö'iyü, hinte ma ts'oki di tuhmöyü. Ha xta ehe xta xipabi, jange hiñ'otho te da dö'u.

²³ Nö'ö togo utsagi, pontho utsa ma Dada n'ehe.

²⁴ Nu'mü hinxta ñ'uhmö ya nt'udi nö'ö hinto man'a xi za xi 'yot'e, hinte ma ts'oki di tuhmö'u. Ha xi hyandya nt'udi, ne xi utsagi mahyegi'be ma Dada.

²⁵ Xi njap'u ne nda tho ngu mönga ha yá t'ofu habü enö: Xi utsagi mödi hinte xta japabi'u.

26 Ne ma ga peñ'ahụ ar Humamụi, gehnu ár Hñö Jö mönga majöni, di 'ñe habu bi 'bu ma Dada. Nunu da dat'ahụ majöni togogi.

27 Nu'ahụ n'ehe ma gi dathwu majöni ma'ra togogi, ngetho har nduitho ndi 'buhwihụ.

16 ¹ Di xi'ahụ njap'ụ, ne hingi 'wehụ xta 'ñep'ụ ya nt'utsa.

² Ma da t'ēñ'ahụ ha ya nijö, ne ma da zo ya pa nú'mụ togo ma da hyo'ahụ, njap'ụ pepa Jö emp'ö.

³ Nu'ụ ma da 'yot'ahụ njap'ụ, ngetho hingi pö'ụ togo ma Dada, ne hingi pö'ụ togogi.

⁴ Xta xi'ahụ nuya mhöyü, ne nú'mụ xta tho njap'ụ, gi beñhü xta xi'ahụ m'et'o.

Ár 'befi ár Hñö Jö

Hinda xi'ahụ njap'ụ ár ndui, ngetho ndi 'buhwithohü.

⁵ Ha nupya ma ga penga habu bi 'bu togo ba penkagi. Ne hinto xka 'yangagihü habu gar ma.

⁶ Hönse xa gi tu ri muihü ngetho xta xi'ahụ njap'ụ.

⁷ Majöni di xi'ahụ, gi to'mhü ri ñhohü nu'mụ gar maga. Nu'mụ hinga ma, hinda e ar Humamụi. Ha nu'mụ ga ma, ma ga pemp'ahü gi 'buhwihü.

⁸ Nu xta zo'ö, ma da hñu'mba yá hmi ya jö'i, da bö'ü xa tu yá ts'oki, hanja da m'ü xiñho, ne Jö ma da hñö'spa majöni.

⁹ Ma da utwabi'ü xa tu ya ts'oki, ngetho hingi ñ'emüigi.

¹⁰ Ma da utwabi hanja da m'üi xiñho, ngetho nuga ma ga penga man'agi habu bi 'bu ma Dada, ne hinge ma gi hyandgagihü.

¹¹ Ne da utwabi ar thöxamajöni, ngetho nö'ö togo ndöwa har ximhai, xi wadi xi thu'spa ár mfei.

¹² Di pe'sta ma nzeýe tema ga xi'ahü, ha nupya hinda tsä ga ut'ahü, ngetho hinda tsä da zo ri mfenihü xoge.

¹³ Nu xta ep'ü ár Hñö Jö nö'ö mönga majöni, ma da 'yot'ahü xiñho ar 'ñu nö'ö majöni. Ngetho hinda ma da mönga nö'ö bense, ma da mönga nö'ö xi 'yöde, ne da xi'ahü nö'ö tema da tho m'efa.

¹⁴ Ma da 'ñeska ma nsu, ngetho ma da gunka ma meti ne da ut'ahü.

¹⁵ Gatho nö'ö ár meti ma Dada ma meti n'ehe, jange xta xi'ahü da gunka ma meti ne da ut'ahü.

**Ma da the ar dum̄i,
ma da zo ar johya**

¹⁶ 'Be 'ra ya tsi pa, ne hinge ma gi hyandgagih̄u. Ne da tho ma'ra ya tsi pa, ne ma gi hyandgagih̄u man'agi, ngetho gar ma hab̄u bi 'bu ma Dada.

¹⁷ Nu'm̄ú 'ra yá m̄axte mi enga n'a ngu n'a:

—Tema di b̄onga nö'ö te mö enö: 'Be 'ra ya tsi pa, ne hinge ma gi hyandgagih̄u. Ma da tho ma'ra ya tsi pa, ne gi pengi gi hyandgagih̄u, ngetho gar ma hab̄u bi 'bu ma Dada.

¹⁸ Mi eñ'u:

—Tema di b̄onga nö'ö eñ'ö: 'Be 'ra ya tsi pa. Hindi pöhu tema ne da mö.

¹⁹ Ar Hesu bi bötho tema mi ne nda 'yambabi'u, jange bi 'ñembabi'ö:

—Yo'ö gi ñ'añh̄u n'a ngu n'a nö'ö te xta xi'ah̄u: 'Be 'ra ya tsi pa, ne hingi hyandgagih̄u. Ne ma da tho ma'ra ya tsi pa, ne gi hyandgagih̄u man'agi.

²⁰ Xa majöni di xi'ah̄u, xa ma gi nzoñh̄u ne ma gi thoh̄u ar dum̄i, ha nuya meximh̄ai ma da njohya. M'efa nuna ri dum̄ih̄u ma da thege, ne ma da e ar johya.

²¹ Ma gi njah̄u ngu n'ar 'behñö tho ya ugi ngetho xi zo yá pa da m'u ár bötsi. Ha nu xta wadi da m'u ár bötsi, da pumhnitho ar ugi bi thogi, di töte ar johya pets'i, ngetho xi zokwa n'ar bötsi har ximh̄ai.

²² Gi njah̄upya, xa gi tu ri m̄ūih̄u. Ha nú'm̄u xka pengi ga hant'ah̄u, xa ma gi njohyah̄u, ne hinto ma da hñöñ'ah̄u nunar johyan̄u.

²³ Nuya pa'u hinte ma nt'ani gi 'yangagih̄u. Xa majöni di xi'ah̄u, gatho nö'ö gi 'yapabih̄u ma Dada gi non̄ju ma thuhu, go da 'ra'ah̄u'ö.

²⁴ Hinte xka 'yapathoh̄u gi non̄ju ma thuhu. 'Yafu ne da t'a'ah̄u, njap'u da nxoge ri johyah̄u.

Ar Hesu bi dö ar ximh̄ai

²⁵ Nö'ö xta xi'ah̄u xta mönga m'ede. Ma da zo ar pa hinga zo'ah̄u njap'u. Ma ga xi'ah̄u n'agitho togo ma Dada, ne njap'u da zo xiñho ri mfenih̄u.

²⁶ Nuya pa'u ma gi 'yapabih̄u ma Dada gi non̄ju ma thuhu. Di xi'ah̄u hinge mahyoni ga apa ma Dada da 'yot'ah̄u.

²⁷ Gesē ma Dada mö'ahu, ngetho xka mökagihu, ne xka ñ'emuihu xta e habu bi 'bu'ö.

²⁸ Ndi 'bu habu bi 'bu ma Dada, ne xta ekwa har ximhai. Ma ga tsokwa ar ximhai, ne ga penga man'agi habu bi 'bu ma Dada.

²⁹ Nuyá maxte bi 'ñembabi:

—Nupya gi ñö xiñho, ne hinte ma 'bede gi mö.

³⁰ Xi zo ma mfenihepya gi pö gatho, hinge mahyoni te da t'añ'a'i. Jange di ñ'emuihe xka e habu bi 'bu Jö.

³¹ Ar Hesu bi dötwabi' u ne bi 'ñenö:

—Hage gi ñ'emuihupya.

³² Pöhu ma da ep' u ar pa, ne di xi'ahu, 'bap' utho nú'mu ma gi mfonthu. N'a ngu n'a ma gi juhu ri 'ñuhu, ne ma gi hyegasehu. Mödi hinga ma ga 'buse, ma ga 'bu'be ma Dada.

³³ Xta xi'ahu njap' u, gehnu da ja'ahu gi 'buhu ter entho ga 'buhwihu. Nuwa har ximhai ma gi thohu ya thogi. Yo gi tu ri muihu, ngetho nuga xta tö ar ximhai.

**Ar Hesu apa ár Dada da
ma'spa yá maxte**

17 ¹ Mi wadi bi mönga njap' u, ar Hesu bi no'sa mhets'i ne bi 'ñenö:

—Ma Dada'i, xi zo ar pa da göxkwa nö'ö xka 'bepkagi ga ot'e. 'Ñe'spa ár nsu ri T' ugi, ne nuga ga es'a ri nsuge n'ehe.

² Ngetho xka 'raka ar ts'edi töpa gatho ya meximhai, ga umba ar te hiñham' u da göts'i nu' u togo xka datka ha ma 'ye.

³ Gehnu ar te hiñham' u da göts'i: da bö'a'i honse'i gar Jö majöni, ne da bökagi dar Hesusukristo togo xka penkagi.

⁴ Nuga xta jwata ma 'befi xka 'rakagi, njap' u xta ñ'u ri nsundawa har ximhai.

⁵ Ma tsi Dada'i, koska ma nsunda ga 'buhwi habu gi 'bui, ne njap' u da nheki ma nsu, ngu nunar nsu ndi pe'skwi nú'mu hinxki thoktho ar ximhai.

⁶ Xta utwabi togo'i nuyu xka hwahna har ximhai, ne xka 'yentk'a ha ma 'ye. Go ma ri meti ne xka 'rakagipya. Nuyu xi 'yot'a gatho ngu xka penkagi ga xipi.

⁷ Nupya pöhu, gatho nö'ö di pefi, go xka 'bepkagi.

⁸ Ngetho xta xipa nö'ö xka xikagi, ne nuyu xi hñöni. Ne xi böhyu majöni xta ehe habu ndi 'buhwi, ne xi ñ'emui go xka penkagi.

⁹ Nuga di a'i gi suyu. Hinge di a'i gi su nu'u hinya gamfi, di a'i gi su nuyu togo xka 'rakagi, ngetho go ri meti n'ehe.

¹⁰ Gatho nö'ö ma meti go ri meti n'ehe, ne nö'ö ri metige go ma meti n'e. Gehyu xa japabi xi nheki ma nsunda.

¹¹ Ma ga hegi di 'bu'ka har ximhai, ngetho gar map'u habu gi 'bui. Ha nuyu ma da m'ukwatho har ximhai. Ma tsi Dada'i xa xint'axi'i, nuya xka 'rakagi, suyu hár ts'edi ri thuhu, ne da n'athoyu, nguju di n'athowi.

¹² Nú'mu ndi 'bu'bewa har ximhai, go ndi suga hár ts'edi ri thuhu hinge nda 'wege. Nu'u ga 'rakagi ndi su, hinto bi m'edi, honse nö'ö xki t'ent'i nda m'edi, ne nda tho ngu huxa har T'ofu.

¹³ Nupya ma ga map'u habu gi 'bui. Nú'mu di 'bukwatho har ximhai di mönga nuya mhöyu, njap'u ga thokwabi ma johya ne da nxoge yá johyayu.

¹⁴ Xta umbabi ri mhöyu. Ne ar ximhai bi utsa, ngetho hinya meti ar ximhai, nguga hingo ár metigi ar ximhai.

¹⁵ Hindi a'i gi ju'ka har ximhai, honse di a'i gi ñöni hinte da japa ar ts'ondöhi.

¹⁶ Nuyu hinya meti ar ximhai, nguga hingar metigi ar ximhai.

¹⁷ Di a'i gi utwabi nö'ö majöni, ne da 'yent'a yá te da mep'a'i. Nuna ri mhö gehnu majöni.

¹⁸ Jangu xka penkagi har ximhai, njap'u xta penkayu har ximhai n'ehe.

¹⁹ Nuga di homba yá ñhoyu. Gesegi di ent'a ma te ha ri 'befi, ne njap'u nuyu n'ehe da 'yentyá te ha ri 'befi, ngetho pöhyu nö'ö majöni.

²⁰ Hinge honse di a'a'i gi faxyu. Faxats'u nu'u togo ma da ñ'emugi n'ehe xta 'yo yá mhö damajöniyu.

²¹ Ne da n'athoyu ngu di n'athowi, ma tsi Dada'i, ngetho nu'ge ne nuga di 'buhwi mahyegi. Ne ga n'at'wihuyu n'ehe, ne njap'u ya meximhai da ñ'emui go xka penkagi.

²² Ngu nö'ö ar nsunda xka 'rakagi, njap'u ga thokwabiyu n'ehe, ne da n'athoyu ngu di n'athowi.

²³ Nuga ma ga 'bu'beyu, ne nu'ge di 'buhwi. Njap'u di n'athoyu, ne ya meximhai da bödi xka penkagi, ne xa gi möhyu ngu xka mökagi.

²⁴ Ma tsi Dada'i, nuyu xka 'yentk'a ha ma 'ye, di ne da m'u habu di 'bu'ka, ne da hyanda nö'ö ar nsunda xka 'rakagi; ngetho ngi möki nú'mu hinxki thoktho ar ximhai.

²⁵ Ma tsi hoga Dada'i, nuya jö'i hingya gamfi hinxi bö'i. Ha nuga di pö'i, ne nuyü xka 'rakagi pöhyü n'ehe go xka penkagi.
²⁶ Xta utwabiü togo'i ne tengu ri m'üi, ne hinga ma ga tsaya ga utwabi. Ne njangu xka mökagi, nuyü n'ehe da me'sa nunar mhöte'ö ha yá müi, ne ma ga 'bü'begayü.

Ar Hesu bi mhihi

(Mt. 26:47-56; Mr. 14:43-50; Lk. 22:47-53)

18 ¹ Ar Hesu mi wadi bi mönga njap'ü, bi mewi yá maxte bi 'rañ'ü ar hñe ár thuhu Nsedro. Mi 'büñnü n'ar hwöza, ne ka bi yutnü.

² Ha nu ar Huda, togo bi da ar Hesu, mi pödi habü mi 'bü nunar hwöhinü, ngetho nzeye ya pa ar Hesu xki mewinü yá maxte.

³ Jange ar Huda bi zixa n'a mut'i ya ndogu xki 'ñe har ts'ut'wi, ne 'ra ya ndogu mi su ar nijö, xki mehna ya ndömöjö ne ya denga'bepate, bi mayü mi hö ya ñot'i, ya tunza, ya za ne ya jwai.

⁴ Ar Hesu mi pötho tema nda 'ñepabi, jange bi m'et'o ma ba thödi, ne bi 'ñembabi'ü:

—Togo gi hoñhu.

⁵ Nu'ü bi dödi ne bi 'ñeñ'ü:

—Di hoñhe ar Hesu me Nasare.

Ar Hesu bi 'ñembabi'ü:

—Go geke.

Ne mi ñ'owi'ü n'ehe ar Huda togo mi da.

⁶ Nú'mü mi 'ñembabi'ü: Go geke, nu'mü bi nthixtha ne bi hwank'ü.

⁷ Ar Hesu bi mengi bi 'ñembabi'ü:

—Togo gi hoñhu.

Nu'ü bi 'ñeñ'ü:

—Ar Hesu me Nasare.

⁸ Ar Hesu bi döt wabi:

—Xta xi'ahu, go geke. Nu'mü gi hongagihu, hyehu da ma nuyü di ñ'o'be.

⁹ Bi njap'ü ne bi tho ngu xki möñ'ö xki 'ñenö: Gatho nu'ü xka 'rakagi, di pe'stho, hinto xta 'bedi.

¹⁰ Nu'mü ar Simu Pedro n'a mbi k'osta n'ar ndojwai mi nxöts'i, ne bi dakwa ár gu hár ñ'ei ár 'bego ar ndömöjö. Nor 'bego'ö már thuhu ar Malko.

11 Ar Hesu bi ñemba ar Pedro 'mu:

—Kwata nor ndojwai hár nt'o. Ngetho nunar nt'eni xinju xi hñuska ma Dada, hage ga hep'u hinga tsi 'mu.

**Ar Hesu bi ts'ixa ma
ba m'amba ar ndömöjö**

(Mt. 26:57-58; Mr. 14:53-54; Lk. 22:54)

12 Nep'u nunar mut'inu ya ndogu mi ñ'owi yá ndö, ne ya ndogu mi su ar nijö xki mehna ya dönziandö, bi gu ar Hesu ne bi xot'e.

13 M'et'o bi ts'i'spa ar Anas, ngetho már ndohñö ar Kaifas togo mar döngamöjö nor jey'e.

14 Nunar Kaifasnu gehnu togo xki xipa ya ndöxodyo mar ñho nda duse n'ar ñ'ohö, hinge gatho ya jö'i.

**Ar Pedro mi 'bu
hár thi ár ngu ar Anas**

(Mt. 26:69-70; Mr. 14:66-68; Lk. 22:55-57)

15 Ha nu ar Simu Pedro ne nö'ö man'a ár mimaxtewi mi teñ'u ar Hesu mi nju. Nö'ö man'ar maxte már mpödi ar döngamöjö, jange bi yut'a hár thi ar ngu.

16 Har Pedro xki go nthi har goxthi. Jange ba e nö'ö man'ar maxte mi mpöhwi ar döngamöjö, bi xipa ar 'behñö mi su ar goxthi, nda hye ar Pedro nda yut'i.

17 Nu'mú nor 'behñö mi su ar goxthi bi ñemba ar Pedro:

—Ha hingo ngi ñ'owi nor ñ'ohonu n'ehe.

Ar Pedro bi dödi ne bi ñenö:

—Hin'ö, nuga hin'ö.

18 Nuya 'bego ne nuya sunijö xki 'ñu'u n'ar tsibi ngetho mar ntse, mi 'bahnu mi mpat'u. Ar Pedro mi 'bahnu n'ehe.

Ar Anas bi 'yot'wa ya nt'ani ar Hesu
(Mt. 26:59-66; Mr. 14:55-64; Lk. 22:66-71)

19 Ha nu ar döngamöjö bi 'yamba ar Hesu tema xki ja yá maxte ne ár nt'uti.

20 Ar Hesu bi dödi ne bi ñenö:

—Nuga hinte xta otka ñ'öntho. Nö'ö di mö xta mönga ha ya t'ulo nijö ne har dönganijö habu tsonga gatho ya xodyo.

21 Yo'ö gi angagihu. 'Yambabihu nu'u togo xi 'yoxkagi, go pö'u tema xta mö.

22 Nu mi mönga njap'u ar Hesu, n'ar sunijö bi umba n'ar mpetgu ne bi 'ñenö:

—Hage njap'u gi thöta ar döngamöjö.

23 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Gi enö xta ñömañ'u. Hage da za gi hñubga ma hmi.

Ha nu'mu xta ñö xiñho, yo'ö xka febgagi 'mu.

24 Nu'mu ar Anas bi mehna ar Hesu xki nsot'e, nda ts'ixa habu mi 'bu ar Kaifas togo mar döngamöjö.

Ar Pedro bi konga ar Hesu

(Mt. 26:71-75; Mr. 14:69-72; Lk. 22:58-62)

25 Ar Pedro mi 'ba get'u ar tsibi mi mpat'i, ne bi t'embabi:

—Hage hinga ge'e n'ar maxte n'ehe.

Nö'ö bi nkoni ne bi 'ñenö:

—Hin'ö, nuga hin'ö.

26 N'ar 'bego ar döngamöjö már mēni nö'ö togo bi hyekwa ar gu ar Pedro, bi 'ñembabi:

—Hage hinda hant'a'i ngi 'bahwi'ö har hwöza.

27 Ar Pedro bi mengi bi nkoni, ne bi ma ar boxi.

Ar Hesu ma ba m'amba ar Pilato

(Mt. 27:1-2, 11-31; Mr. 15:1-20; Lk. 23:1-5, 13-25)

28 Mi takxuditho nú'mu mi njuka ar Hesu hár ngu ar Kaifas, ne bi ts'ixa har döta ngu habu mi 'bu ya ndö me Nroma. Nuya ndöxodyo himbi ne bi yut'u, himi ne nda jaxt'a yá m'ui, ne nda tsä nda zi ar baxjwa.

29 Nu'mu, ba ponga ar Pilato ne bi 'ñembabi'u:

—Tema gi hoxu nunar ñ'ohonu.

30 Nu'u bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Nu'mu hinte ma ts'oki xi 'yothmö, hinxta tsiñ'ahe 'mu.

31 Ar Pilato bi döt wabi'u:

—Tsixu ne 'yothwu ar ts'ut'wi ngu mönga ri t'ofohu.

Ha nuya xodyo bi 'ñembabi:

—Nuje hingi thegagihe togo ga hohe.

32 Bi njap'u ne nda thogi ngu xki mönga ar Hesu, nú'mu xki mönga hanja nda du.

33 Ar Pilato bi mengi bi yut'a har döta ngu, ne bi zohna ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Hage gár ndöge ya xodyo.

³⁴ Ar Hesu bi dōtwabi njawa:

—Nö'ö xka mö, ha gi mönse, wa togo xi xi'a'i.

³⁵ Ar Pilato bi dōdi ne bi 'ñenö:

—Hindar xodyoga. Nuya ri mixodyowi ne ya ndömöjō go xpa tsi'a'i ha ma ts'ut'wi. Te xka 'yot'e.

³⁶ Ha nu ar Hesu bi dōdi:

—Numa ts'ut'wiga hinga gekwa har ximhaji. Nu'mu di njap'uhmō, nu'u togo tengagi xi ntuhni ne xi ñongagi, hinxi ndat'kagi ya ndōxodyo. Ngetho numa ts'ut'wiga hingar menguwa.

³⁷ Ar Pilato bi 'ñembabi 'mu:

—Hage gar ndöge 'mu.

Ar Hesu bi dōdi ne bi 'ñenö:

—Hö, ngu xka mö dar ndö. Jange da m'ui ne xta ekwa har ximhaji ga mönga nö'ö majöni. Gatho nu'u tenga nö'ö majöni, oxa nö'ö di mö.

³⁸ Ar Pilato bi 'ñenö:

—Teme nö'ö majöni.

Mi wadi bi mönga njap'u, bi bonga nthi ma ba k'önga ya xodyo man'agi, ne bi 'ñembabi'u:

—Hinte ma ts'oki di timbabinu.

³⁹ Nu'ahu gi pe'su n'ar nt'umbi di hek'ahu n'ar 'yofadi har dango mbaxjwa. Ha gi nehu ga hek'ahu ri Ndōxodyohu.

⁴⁰ Nu'mu gatho bi mengi bi ma'u ne bi 'ñeñ'u:

—Hindi nehe gi hyehnu. Hye ar Baraba.

Ha nu ar Baraba mar bë.

19 ¹ Nu'mu ar Pilato bi japi nda n'wext'a ar Hesu.

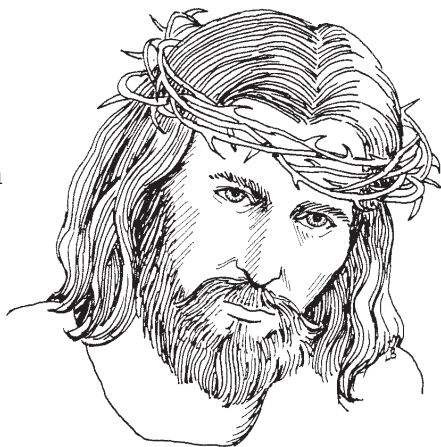
² Ne nuya ndogu bi me n'ar ntsant'i ya 'mini ne bi hñu'spabi. M'efa bi gö'spa n'ar thenga dutu xa xki zi.

³ Ne bi 'ñeñ'u:

—Xa ar tsi te, ar Ndö'i ya xodyo.

Ne mi umba ya mpetgu.

⁴ M'efa ar Pilato bi bonga man'agi ne bi 'ñemba ya xodyo:

—Hyanthu di tsiñ'ahuwa nunar ñ'ohonu. Nusehu hinte ma ts'oki xta timbabi.

⁵ Nu mi bonga ar Hesu mi hu'sa ya 'mini xki m'e, ne mi he ar thenga dutu, bi 'ñenga ar Pilato:

—Xi 'bukwa nunar ñ'ohonu.

⁶ Mi hyanda nuya ndömöjö ne ya sunijö, bi ndui bi mafi ne mi eñ'u:

—Tsuta har pont'i, tsuta har pont'i.

Bi 'ñenga ar Pilato:

—Tsuxu ba tsuthu har pont'i ngu xka möñhu, ngetho nuga hinte ma ts'oki di timbabinu.

⁷ Nuya xodyo bi dötwabi ne bi 'ñeñ'u:

—Nunu xi 'ñense ár T'u Jö, jange mahyoni da tho, ngetho njap'u enga ha ma t'ofohe.

⁸ Nu mi 'yo njap'u ar Pilato bi hñuxa ár ntsu.

⁹ Ne bi mengi bi yut'a har döta ngu, ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Habu gar mengu.

Ar Hesu hinte bi döti.

¹⁰ Jange ar Pilato bi 'ñembabi:

—Ha hingi ne gi thödi. Wa hingi pödi di pe'sa ar ts'edi ga ja'a'i da ts'ut'a har pont'i, wa da tsa ga hek'a'i gi ma n'ehe.

¹¹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hinte ma ts'edi gi pe'shmö nu'mu hinte xi 'ra'a Jö.

Jange nö'ö togo xi 'yentk'agi ha ri 'ye, go töte ár ts'oki tux'ö.

¹² Mi wa ar Hesu bi mönga njap'u, ar Pilato xa bi umba ár mui mi honi hanja nda hyegi. Ha nuya ndöxodyo xa mi mafi mi eñ'u:

—Nu'mu gi hye nunar ñ'ohonu, hingar ñ'owi ar Sesar.

Ngetho gatho nu'u ñ'exase ngu n'ar ndö, gehyu yá ñ'uniwi'ö.

¹³ Nu mi 'yo njap'u ar Pilato bi guka ar Hesu. Ne bi hñuxa har nthuts'i habu höxa majöni, mi 'bu har Gabata har mhö ebreo, di boni da 'ñenö har Nt'ut'ado.

¹⁴ Mi 'be n'apa nda zo ar dango mbaxjwa, ngu made mpa nú'mu ar Pilato bi 'ñemba ya ndöxodyo:

—Ndi, 'bukwa ri ndöhu.

¹⁵ Ha nuya ndöxodyo bi ma'u ne bi 'ñeñ'u:

—Tsits'i ba tsuta har pont'i.

Ha nu ar Pilato bi 'ñembabi'u:

—Hage gi nehu ga tsut'a ri ndöhu.

Nuya ndömöjö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hõnse ar Sesar di 'ñehe ngu ar ndö, hinto man'a.

16 Jange bi datwa ha yá 'ye'u nda tsut'u har pont'i, ne nuya ndöxodyo bi gu ar Hesu bi zix'u.

Ár nts'uti ar Hesu har pont'i

(Mt. 27:32-44; Mr. 15:21-32; Lk. 23:26-43)

17 Ar Hesu bi boni mi muxa ár pont'i habu ma nda ts'uti, ndi ma har Nñöxhmundo'yo, har hñö ebreo t'embabi Golgota.

18 Ne ka bi ts'utnu har pont'i. Ne bi ts'utnu ma yoho n'ehe, har Hesu bi go madetho.

19 Ar Pilato bi 'yot'a n'ar döta thuhu, ne bi hñuxa mañö ar pont'i, mi enö njawa: GEHNU AR HESU ME NASARE, ÁR NDÖ YA XODYO.

20 Nunar thuhunu bi ne nzeye ya xodyo; ngetho habu xki ts'uti mi get'u ar hnini, ne mi huxa har hñö ebreo, ar griego ne ar latin.

21 Nuya ndöxodyo bi 'ñemba ar Pilato:

—Yo gi ot'a: Ár Ndö ya xodyo. Di nehe gi 'yot'a njawa: Go mi eñ'ö ár Ndö ya xodyo.

22 Ar Pilato bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nö'ö xta ot'i, njap'u da gohi.

23 Nuya ndogu mi wadi bi tsuta ar Hesu, bi gumpa yá dutu nda 'yot'a goho xeni, ne nda hñöxa n'a xeni n'a ngu n'a. Bi gumpa ár pat'i n'ehe, nunu mi n'adar m'e xki t'ot'e xki ndu mañö ndi göxa hai.

24 N'a mbi bentho ne bi 'ñeñ'u:

—Hinga xeju. Ma ga ensu n'ar nthöhö ga nuhu togo da hñöts'i.

Gathoyu bi njap'u, ne bi tho ngu mi enga har T'ofu habu huts'i njawa:

Bi ñhe'u ma dutu,

Ne bi 'yensa ar nthöhö nda nu togo nda hñöska ma he.

Ne bi jap'u ya ndogu.

25 Get'u har pont'i habu xki ts'uta ar Hesu, ka mi 'bahnu ár nönö ne ár juhwep'u'ö, ar Maria ár 'behñö ar Kleofa, ne ar Maria me Magdala.

26 Ar Hesu mi hyanda ár nönö ne ár maxte togo xa mi mödi mi 'bahnu n'ehe, bi 'ñemba ár nönö:

—Nönö, xi 'bap'u ri t'u.

27 Nep'u bi 'ñemba ár m̄axte togo xa mi mödi:

—Hyandi, xi 'bahnu ri nönö.

Ne nor pa'ö nunar m̄axtenu bi zixa hár ngu bi su.

Ar Hesu bi du

(Mt. 27:45-56; Mr. 15:33-41; Lk. 23:44-49)

28 M'efa mi bö ar Hesu xki jwata xoge, bi 'ñenö:

—Di tuthe.

Njap'u bi tho ngu mönga har T'ofö.

29 Mi 'buhnu n'ar mohi mi po ar ixkat'afi. Bi nju n'ar xi'yo bi mpobo, bi nthuta ha n'ar t'o ne bi njwatwa hár ne.

30 Ar Hesu mi wadi bi zi ar ixkat'afi bi 'ñenö:

—Xi göxa xoge.

Ne bi ts'a'ma ár ñö, bi da ár hñö bi du.

Ar Hesu bi nsu'spa ár 'bõts'e

31 Mi 'be n'apa nda dat'a ar dango mbaxjwa. Jange ya ndöxodyo ma ba apa ar möte ar Pilato nda n'wakwabi yá wa nu'u xki ts'uti. Ne nda njömba yá ndo'yo, hinge nda gop'u har pont'i nö'ö ar pa ntsaya. Nunar panu mar nts'upi.

32 Jange ba e 'mu ya ndogu, ne bi 'wakwa yá wa nö'ö ar 'bet'o ne nö'ö ár ñ'owi xki ts'utwi.

33 Ha nú'mu mi zonga habu mi zu ar Hesu, himbi 'wakwa yá wa, ngetho bi hyant'u xki du.

34 Ne n'a nuya ndogu bi gu n'ar maza, bi su'spa ár 'bõts'e, ne bi k'onts'a ar ji ner dehe.

35 Ha nö'ö togo bi hyandi go damajöni, jange pödi xiñho majöni nö'ö te mö. Ne pet'ahu, njap'u gi ñ'emuihu n'ehe.

36 Bi njap'u ne nda tho ngu mönga har T'ofö habu enö: Hinte ma ndo'yo nda n'wakwabi.

37 Man'ár xeni ar T'ofö enö njawa n'ehe: Ya jö'i da hyanda nö'ö togo bi sunse'u.

Ár nt'agi ar Hesu

(Mt. 27:57-61; Mr. 15:42-47; Lk. 23:50-56)

38 Mi wa xogeyu, ar Huse me Arimatea, togo mi tenga ar Hesu n'ehe, mödi ñ'öntho ngetho mi tsu yá mi ndöxodyowi, bi ma ba apa ar Pilato nda umba ar seki nda hñö'spa ár ndo'yo ar Hesu. Ne ar Pilato bi umbabi, jange bi ma ba hömpabi.

³⁹ Ar Nikodemo n'ehe togo ba e mi nxui bi k'önga n'agi ar Hesu, ba hö ar bopo ár thuhu ar mira, mi nthöskwi man'ar hogañuni ár thuhu aloe, mi tho ngu n'atema'ret'a ya nts'uti ár ñhu.

⁴⁰ Jange bi gu'u ár ndo'yo ar Hesu, bi go'spa ya hogañuni, ne bi maña ya dutu, ngu yá nt'umbi ya xodyo mi a yá jö'i.

⁴¹ Get'unu habu xki ts'uta ar Hesu mi 'buhnu n'ar hwöza, ne har hwöza mi 'buhnu n'ar 'ra'yo t'agi hinto xki t'agi.

⁴² Jange ka bi t'ahnu'ö, ngetho mi get'utho, ne ma nda ndu ar pa ntsaya.

Ar Hesu bi mengi bi nte

(Mt. 28:1-10; Mr. 16:1-8; Lk. 24:1-12)

20 ¹ Ár m'et'o mpa ar hñöto, ar Maria me Magdala bi ma ra n'itho mi nxuitho har t'agi, ne bi hyandi xki thöka ar do mi kothmö'ö.

² Nu'mú, dama bi nixt'i ma ba xipa ar Simu Pedro ne nö'ö man'ar mañte xa mi mö ar Hesu, bi 'ñembabi'u:

—Xi thö'spa ár ndo'yo ar tsi Hmu mi 'bu har t'agi, ne hindi pöhe habu xpa 'bökwe.

³ Dama bi bonga ar Pedro ne nö'ö man'ar mañte, bi ma'u har t'agi.

⁴ Xa bi hye ar nhixt'i gatho yoho, ha nö'ö man'ar mañte bi ntöte ár nihi, jange bi zonga m'et'o.

⁵ Bi kaka ár ñö ne bi hyanda ya xuni dutu mi 'buhnu, ha himbi yut'i.

⁶ Ne mi zo ar Simu Pedro n'ehe mi 'befa, dama bi yut'i ne bi hyanda ya xuni dutu mi 'bonu.

⁷ Ne bi hyanda nunar nthu'mxi xki 'ba'spahmö ár ñö ar Hesu, himi nthöskwi nu ma'ra ya xuni dutu, mi 'buse xki ntot'i xiñho.

⁸ Bi yut'a nö'ö man'a xki zo m'et'o, ne bi hyanda gatho nö'ö te mi ja mbo, ne bi ñ'emui.

⁹ Nuya pa'u hinxki zoda yá mfeni nö'ö mönga har T'ofu, mi enö mi mahyoni ar Kristo nda mengi nda nte man'agi.

¹⁰ Ne bi menk'u habu mi 'bu yá ñ'owi.

Ar Hesu bi ñ'udi nda hyanda

ar Maria me Magdala

(Mr. 16:9-11)

¹¹ Nunar Maria me Magdala mi 'ba nthi hár goxthi ar t'agi mi zoni, bi kaka ár ñö bi hyanda mbo.

¹² Ne bi hyanda yoho ya enxe mi he ya t'axdutu, mi huhnu habu xki 'bokwa ár ndo'yo ar Hesu, n'a habu xki gohmö ár ñö, ne man'a habu xki gohmö yá wa.

¹³ Ne bi 'ñenga nuya yohoyu:

—Ha gi ode nönö. Yo'ö gi zoni.

Nö'ö bi dödi:

—Di zoni ngetho xi thö'spa ár ndo'yo ma tsi Hmu, ne hindi pödi habu xpa ts'ogi.

¹⁴ Nu mi wadi bi mönga njap'u, bi ñegi ne bi hyanda ar Hesu mi 'bahnu, ne himbi bödi ha go mi ge'ö.

¹⁵ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ha gi ode, nönö. Yo'ö gi zoni. Togo gi honi.

Nunar 'behñö mi beni mar suhwöhiza, jange bi 'ñembabi:

—Tata, nu'mu xka hñö'spa ár ndo'yo ma tsi Hmu, xikagi habu xka tsogi, ne ma ga hö.

¹⁶ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Maria.

Nu'mu ar Maria bi 'bat'i ne bi 'ñembabi:

—Raboni (di boni da 'ñenö, Utate).

¹⁷ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Yo gi thangagi, ngetho hinxta mada habu bi 'bu ma Dada. Di ma ba xipa ma ku gar ma habu bi 'bu ma Dada ne ri Dadahu, ma Jö ne ri Jöhu.

¹⁸ Ar Maria me Magdala bi ma ba xipa yá maxte xki hyanda ar Hesu, ne bi metwa nö'ö xki nsip'ö.

Ar Hesu bi ñ'udi nda hyanda yá maxte
(Mt. 28:16-20; Mr. 16:14-18; Lk. 24:36-49)

¹⁹ Nu mi nxui nor 'bet'o pa'ö, nuyá maxte xki got'a gatho ya goxthi habu xki mhus'u ngetho mi tsu ya xodyo, ba e ar Hesu bi m'a madetho, ne bi 'ñembabi'u:

—'Buhu ter entho.

²⁰ Nu mi xipa njap'u, bi utwa yá 'ye ne ár 'bots'e, ne nuyá maxte xa bi njohya bi hyanda ar tsi Hmu.

²¹ Ar Hesu bi 'ñemba man'agi 'mu:

—'Buhu ter entho. Ngu bi menka ma Dada, njap'u di peñ'ahu n'ehe.

²² Nu mi wadi bi xipa njap'u, bi hwifi ne bi 'ñembabi'u:

—Hñöñhu ár Hñö Jö.

²³ Nu'u togo gi pumbabihu yá ts'oki, da mpumbabi. Ha nu'u hingi pumbabihu, ma da duxta yá ts'oki.

Ar Toma himbi ñ'emui

²⁴ Nunar Toma n'a yá maxte ar Hesu, mi t'embabi ar Didimo ngetho xki m'uhwi mahyegi man'ár ku, himi 'buhnu nú'mu mi zo ar Hesu.

²⁵ Bi 'ñemba nuyá mi maxtewi:

—Xta hanthe ar tsi Hmu.

Nö'ö bi 'ñenö:

—Nu'mu hinga handwase yá 'ye habu bi mfo'spa ya bojö, ne ga fota ma xa, m'efa ga fota ma 'ye hár 'bots'e, nu'mu hin'ö, hinga ñ'emui.

²⁶ Ár hñötop'u man'agi mi 'bu yá maxte mbo ar ngu, ne ar Toma n'ehe. Bi yut'a ar Hesu nú'mu mi jot'a ya goxthi, bi m'a madetho ne bi 'ñembabi'u:

—'Buhu ter entho.

²⁷ Ne bi 'ñemba ar Toma:

—Xö ri xa, hyandga xiñho ma 'ye. Höwa ri 'ye, fota ha ma 'bots'e. Yo gi yomi, ñ'emuigi.

²⁸ Ar Toma bi dödi ne bi 'ñembabi 'mu:

—Ma tsi Hmu'i, ma Jö'i.

²⁹ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Toma, ga hyandgagi jange ga ñ'emui. Ha nzatho nu'u hinxi hyandgagi ne xi ñ'emuigi.

Yo'ö bi t'ot'a nunar he'minu

³⁰ Ar Hesu bi 'yot'a ma nzeye ya nt'udi hár nthandi yá maxte, ne hingi huxkwa har t'ofonu.

³¹ Nuyu xi t'ot'i, ne da tsa gi ñ'emuihu nunar Hesu gehnu ar Kristo ár T'u Jö, ne xki ñ'emuihu gi pe'su ar te hiñham'u da göts'i.

Ar Hesu bi ñ'udi bi hyanda yoto yá maxte

21 ¹ Mi wadi bi tho gathoyu, ar Hesu bi ñ'udi man'agi nda hyanda yá maxte núnu hár ñöni ar ñhonthe Tiberia. Njanu bi ñ'udi:

² Mi 'yo mahyegi ar Simu Pedro, ar Toma togo mi nsipabi ar Didimo ngetho xki m'uhwi man'a, ar Natanael ar mengu Kana har hai Ngalilea, nuyá t'u ar Sebedeo, ne ma yoho yá maxte.

³ Ar Simu Pedro bi 'ñemba nu ma'ra:

—Gar ma ar njuxhwö.

Bi dö'u:

—Ga teñ'ahe n'ehe.

Bi ma'u, bi boxa ha n'ar motsa, ne nor nxui'ö hinte bi gux'u.

⁴ Nú'mu 'butho nda hats'i, bi nheki ar Hesu mi 'ba har ñönthe, ha himi pö'u ha go mi ge'ö wa hin'ö.

⁵ Nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Ñ'ohu, ha hinte xka juxu n'ar hwö ga tsahu.

Bi dö'u:

—Hin'ö.

⁶ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Köthu ar nt'ats'i hár ñ'ei ar motsa, ne gi juxu.

Bi göt'u, ne himi tsá nda gúts'i, ngetho xa mi nzeýe ya hwö.

⁷ Nu'mú nö'ö ar maxte xa mi mö ar Hesu bi 'ñemba ar Pedro:

—Gehnu ar tsi Hmu.

Nu mi 'yo njap'u ar Pedro, dama bi hye ár dutu ngetho xki moge, ne bi 'yenga ar nsagi har dehe bi bongá ñ'anthe.

⁸ Nu ma'ra ba e mi e ar motsa, mi jut'a ar nt'ats'i mi ku ya hwö, ngetho himar yap'u ar ñönthe, ngu n'anthebe ya ñhufi ár yap'u.

⁹ Ha nu mi gö'u har ñönthe, bi hyant'u mi janu ya despi habu mi oxa n'ar hwö, ne mi janu ya thuhme n'ehe.

¹⁰ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ba höhuwa 'ra ya hwö ja xka juxu.

¹¹ Bi boxa ar Simu Pedro har motsa, ne bi gut'a ar nt'ats'i bi guka har ñöni. Xa mi ñuxa ya hwö, mi tsu n'anthebe ne ngudmihñu ya döta hwö. Mödi mi nzeye himbi xe ar nt'ats'i.

¹² Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ba ehu gi nzimxudihu.

Gatho mi tsu, hinto bi 'yambabi, togo'i. Mi pö'u mar tsi Hmu.

¹³ Ba e ar Hesu bi guu ar thuhme ne bi umbabi'u, ne bi jap'utho ar hwö n'ehe.

¹⁴ M'efa xki mengi xki nte man'agi ar Hesu, ár hñu'ginu mi ñ'udi nda hyanda yá maxte.

Suka ma deti

¹⁵ Nú'mu mi wadi bi ñuñ'u, ar Hesu bi 'ñemba ar Simu Pedro:

—Nu'ge Simu, ár T'u'i ar Honas, hage m'et'o gi mökagi, ne ka gi möhyu.

Bi do'ö ne bi 'ñenö:

—Hö ma tsi Hmu'i, gi pöke di mö'a'i.

Ar Hesu bi 'ñembabi 'mu:

—Suka ma belo.

¹⁶ Bi mengi bi xipa ár ño'gi:

—Simu, ár t'u'i ar Honas, ha gi mökagi.

Ar Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hö ma tsi Hmu'i, gi pöke di mö'a'i.

Nö'ö bi 'ñembabi:

—Taga ma deti.

¹⁷ Bi 'ñemba ár hñu'gi:

—Simu, ár T'u'i ar Honas, ha gi mökagi.

Ar Pedro bi zot'a ár mu i xki xipa ár hñu'gi, ha gi mökagi.

Ne bi döti:

—Ma tsi Hmu'i, gi pöke xiñho gatho. Gi pödi di mö'a'i.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Suka ma deti.

¹⁸ Xa majöni di xi'a'i, nú'mu ngi bötsi, ngi ngut'ase ri böt'i, ne ngi ma habu ngi nege. Ha nú'mu xki ndönzia, gi juxa ri 'ye, man'a da dut'a ri böt'i, ne da ts'ix'a habu hingi nege.

¹⁹ Bi 'ñenga njap'u mi xipa ar Pedro hanja nda du ne nda nsundabi Jö, ne bi 'ñembabi n'ehe:

—Tengagi.

Ar ma_xte xa mi mhödi

²⁰ Nep'u ar Pedro bi ñegi, ne bi hyanda nunar ma_xte xa mi mö ar Hesu. Get'ö togo xki njwaxa hár tiñö ar Hesu nu ar nxui mi tsi ar t'oxi, ne xki 'ñembabi: Tsi Hmu, togo ma da da'a'i.

²¹ Ar Pedro nu mi hyant'ö, bi 'yamba ar Hesu:

—Tsi Hmu, xipyanu.

²² Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'mu di nega da m'utho nú'mu xka pengi, tema gi ñ'ange. Nu'ge tengagi.

²³ Nunar 'bedenu bi nunga ha gatho ya gamfi, mi mhö nunar ma_xtenu hinge ma nda du. Himbi 'ñembabi hinge nda du'ö, honse bi 'ñenö: Nu'mu di nega da m'utho nú'mu xka pengi, tema gi ñ'ange.

²⁴ Gehnu ár ma_xte ar Hesu togo damajöni te bi thogi, ne bi 'yot'i, ne di pöhu majöni nö'ö möñ'ö.

²⁵ Ja ma nzeye ya 'befi bi 'yot'a ar Hesu. Nu'mu togo da 'yot'a n'a ngu n'a, di beni gatho ar ximhai hinda ñ'enga ya he'mi'u. Dá njap'u.